

Kedves Olvasóink!

Szomorú hírral kezdem megszokott rovatomat. 2014. május 27-én, életének 79. évében elhunyt Domokos Péter az ELTE emeritált egyetemi tanára, a kisebb finnugor népek irodalmának hivatott szakértője. Rá emlékezve közöljük mostani számunkban Gombár Endre lírai megemlékezését. Domokos professzor tudományos munkásságának értékelésére később még visszatérünk.

Örömmel adjuk tudtára olvasóinknak és barátainknak, hogy Honti László az MTA rendes tagja, a Károli Gáspár Református Egyetem professor emeritusa ez év tavaszán Széchenyi díjban részesült. A kitüntetéshez szívből gratulálunk. Talán nem vagyunk túlságosan vakmerők, ha Honti professzor kitüntetésének köszönhetően a hazai finnugor nyelvtudomány jövőjét is reményt keltőbbnek látjuk. Itt említem meg, hogy a L'Harmattan kiadó Károli Könyvek sorozatában megjelent Honti László: Magyar nyelvtörténeti tanulmányok c. kötete, amely a szerző korábban megjelent írásainak gyűjteménye. A kötetet 2014. június 5-én mutatta be Kiss Jenő akadémikus a Károli Gáspár Református Egyetemen. A kötet ismertetésére később feltétlenül szeretnénk visszatérni.

Még egy személyi hír: 2014. június 13-án habilitált az ELTE Bölcsészettudományi Karán Klima László, a Finnugor Tanszék docense. A régész végzettségű Klima László mára a kisebb finnugor népek történelmének legjobb szakértőjévé vált. Magyar nyelvű habilitációs előadásában Herberstein: Moszkoviai úti jegyzetek c. művével foglalkozott. Sigismund von Herberstein (1486–1566) osztrák főúr és diplomata volt, aki kétszer is járt követként Oroszországban, és tapasztalatairól latin nyelvű könyvet írt *Rerum Moscovitarum Commentarii* (1549) címmel. Ebben az Oroszországban élő finnugor népekkel is foglalkozik, és hangoztatja, hogy a magyarok Jugriából költöztek Pannoniába. Így tehát a finnugor nyelvrokonítás egyik előfutárának tekintendő. A másik, idegen nyelvű előadást oroszul tartotta Klima, és ebben is Herberstein játszott a egyik főszerepet. Az előadás címe ugyanis (magyarra fordítva): *Hová lettek a finnugorok? Az orosz krónika (Повесть временных лет) és Sigismund Herberstein úti jegyzeteinek összehasonlítása*. Úgy gondoljuk, Olvasóinkat is érdekelné Klima László előadásainak témája, ezért igyekszünk majd megszerezni ezek szövegét, hogy lapunkban publikálhassuk.

Most sajnos csak néhány sorban tudunk tudósítani arról, hogy az április végi XXI. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díszvendége Sofi Oksanen finn–észti író volt, akinek magyarul megjelent műveiről mi is beszámoltunk. További négy finn író is részt vett a fesztiválon és hat magyarra fordított finn könyv jelent meg ebből az alkalomból. Ezek bemutatása is későbbre marad.

Csúcs Sándor

Domokos Péter emlékére

Elment. Eltávozott sorainkból, az élők soraiból Domokos Péter professzor. Pedig megszoktuk, hogy mindig visszajött, visszatért hozzánk. Visszajött Udmurtföldről, visszatért a Finnugor Népek Világkongresszusairól, melyeknek egyik megalapítója, egyik fő szervezője, egyik kiemelkedő szereplője volt. Az udmurtok irodalmát magyarként ő írta meg. Érthető, mennyire szerette őt a nyelvrokon testvérnép értelmisége, nyelvész-társadalma. Kitartását, munkaszeretetét, elhivatottságát talán édesapjától, a csángók híres-neves kutatójától és támogatójától, Domokos Pál Pétertől örökölte. Sokoldalú tudós, színes egyéniségű egyetemi oktató volt. Szentpéterváron, az egykori Leningrádban magyar lektorként tanulta meg az orosz, Budapesten és Helsinkiben a finn nyelvet. Személyes élményem, hogy olykor mintegy titkos nyelvként, vagy egyszerűen gyakorlásképpen finnül beszélünk egymással. Tehetségesebb tanítványaival külön is foglalkozott, nem törődve értékes idejének fogyasztásával. A kisebb finnugor népek irodalmának oktatása mellett a finnugor nyelvészetbe is bele-bele kóstolgatva, tanítványai figyelmét is felhívta érdekes nyelvészeti hasonlításokra. Tucatnyi könyvet, több száz tanulmányt, értékelést és recenziót írt. Könyvei közül különlegesegek egykori magyar tudósokról írt miniatürizált monográfiái. A finn irodalom magyar fordításait összefoglaló könyve értékes bibliográfiájával mind a mai napig a finn vagy finnugor szakosok megkerülhetetlen egyetemi forrásmunkájául szolgál. Műfordításokkal, nyersfordításokkal és szerkesztői tevékenységével is nagyban hozzájárult a finnugor népek irodalmának magyarországi népszerűsítéséhez. Az ő tudományszervezői munkája nélkül elképzelhetetlen lett volna az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszéke számos emlékkönyvének és tudományos kiadványainak megszületése. Miután az eredetileg elsősorban finnugor nyelvészettel foglalkozó tanszéken az oktatás jelentősen kibővült a finnugor népek és a finnek irodalmának, kultúrájának ismeretével, sőt érintette a magyar őstörténet bizonyos elemeit is, közösen javasolhattam vele, hogy a Finnugor Nyelvtudományi Tanszék új nevet kapjon, így lett belőle az ELTE Finnugor Tanszéke. Domokos Péter hosszú évtizedek óta meghitt barátom volt, feleségemmel a Domokos házaspárt, Pétert és Marikát sokszor láthattuk vendégül budai, majd később csobánkai otthonunkban. Pétert tudósként precíznek és megbízhatónak, emberként szeretetreméltóan szenvedélyesnek ismerték és ismertük mi is. A kis finnugor népek nyelvének, kultúrájának védelmében a megfelelő fórumokon, tanszékvezetőként kollégái, beosztottjai érdekében sosem volt rest kiállni, felszólalni. Munkásságát a finnek a Fehér Rózsa Érdemrenddel, a magyarok számos kitüntetéssel jutalmazták. A finnugor tudományok művelőinek és minden barátodnak nevében búcsúzunk tőled Péter. A Jóisten adjon neked örök nyugalmat az általunk megismerhetetlen túlvilági dimenziókban!

Gombár Endre

Zaicz Gábor köszöntése

A Magyar Nyelvtudományi Társaság Finnugor Szakosztályában 2014. május 20-án köszöntöttük Zaicz Gábor kollégánkat hetvenedik születésnapja alkalmából. Az ott elhangzott laudáció szerkesztett változatával emlékezünk meg lapunkban a jubilánsról.

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy én mondhatok köszöntőt kedves barátom születésnapja alkalmából. Bevallom egész pontosan nem emlékszem arra, hogy mikor ismerkedtünk meg, de abban szinte biztos vagyok, hogy 1964-ben már ismertük egymást, így ismeretségünk legalább 50 éves. A megismerkedés – mondhatnám: természetesen – az ELTE Finnugor Tanszékén történt, ahol együtt hallgattuk Lakó professzor előadásait vele, Szíj Enikővel, Honti Lászlóval és másokkal.

A személyes élményekre még visszatérek. Előtte azonban hadd ismeressem dióhéjban ünnepeltünk életrajzát, amely nem bővelkedik drámai fordulatokban. Azt is mondhatnánk, hogy – a szó legjobb értelmében – tipikus bölcsész-életrajz. Zaicz Gábor 1944. április 16-án született. A budai Rákóczi Gimnáziumban érettségizett, majd 1963-tól az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanult. 1968-ban szerzett magyar-orosz-finnugor szakos diplomát. 1970-ben védte meg bölcsészdoktori értekezését (*A földművelés terminológiája a mordvinban*). Rögtön a végzés után bekerült az MTA Nyelvtudományi Intézetébe, ahol 1996 januárjáig dolgozott, 1973-tól az intézet magyar nyelvtörténeti osztályának tudományos munkatársaként. Részt vett előbb *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* (TESz.), majd az *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (EWUng.) című szöfejtő szótárnak az elkészítésében.

Az 1971–1972-es tanévben ösztöndíjasként tanult Finnországban: Helsinkiben és Turkuban. 1973–1976 között vendéghallgatóként turkológiai tanulmányokat folytatott az ELTE török tanszékén. 1979–1982 között – mint az első magyarországi vendégoktató – Dániában: Koppenhágában és Aarhusban volt lektor, majd 1987–1990 között a svédországi Uppsalában. Koppenhágában a magyar mellett finnugor lektor, valamint az összehasonlító finnugor nyelvészet, a mordvin nyelv és a szamojédisztika oktatója is volt.

1994 februárjától működött a PPKE-n, 1995-től főállású oktatóként, majd docensként 2011-es nyugdíjazásáig. Életének erre a szakaszára még visszatérek.

Tekintsük át most röviden az ünnepelt munkásságát. Zaicz Gábor munkásságában meghatározó helyet foglal el a beszélők számát tekintve a sorrendben negyedik finnugor nyelv, a mordvin kutatása. 1969-ben megjelent első cikke is mordvinisztikai tárgyú volt, a később jó barátunkká vált Alekszandr Feoktyiszto *A mordvin írásbeliség kezdetei* c. orosz nyelvű monográfiájának ismertetése. Egy évvel később jelent meg első önálló cikke *Mordvana (Szöfejtések a földművelés terminológiájának köréből)* címmel. Ezt a két írást több tucat mordvinisztikai tárgyú tanulmány és számos könyvismertetés követte. Felsorolásukra itt nincs

mód, inkább csak néhány témakört említek meg: a nem első szótagi magánhangzók története, hangrend és illeszkedés, mássalhangzók kiesése, a mordvin lexika ősi elemei, a mordvin szókincs etimológiai rétegződése, adalékok a mordvin nyelv török jövevényszavaihoz, a mordvin nyelv orosz jövevényszavai, a mordvin tárgyas szerkezetekről, mordvin helynév-típusok, a mordvin irodalmi nyelvek problémája.

Ez utóbbi esetben arról van szó, hogy a mordvin nyelvet két nyelvjárás alkotja, az erza és a moksa. 1917 után mindkét nyelvjárás számára saját irodalmi nyelvet alakítottak ki, bizonyára azért, hogy két kisebb, a hatalom szempontjából könnyebben kezelhető népcsoportot alakítsanak ki. Ez a törekvés sajnos sikerrel járt: az erzákat és moksákat ma is jobban lekötik egymással való konfliktusaik, mint viszonyuk az orosz hegemoniához. Az ünnepelt szerint növelné a mordvinok fennmaradásának esélyét, ha a két népcsoportnak közös irodalmi nyelve lenne. Ezért az 1995-ös Nemzetközi Finnugor Kongresszuson az uráli irodalmi nyelvek kérdésének szentelt szimpóziumot szervezett, amelyen maga is előadást tartott az egységes mordvin irodalmi nyelv kérdéséről. A témát azóta is napirenden tartja. A rendszerváltás után a kisebb finnugor nyelvek esetében különösen időszerűvé vált az egyes tudományágak szakszókincsének megteremtése. (Vagyis hogy ne orosz szavakat vegyenek át százával és válogatás nélkül.) Zaicz Gábor ezzel a témával is foglalkozott, továbbá a mordvin nyelv kutatásának történetével, van cikke a mai mordvin szépirodalomról, és ismeretterjesztő cikkeket is írt a Csepregi Márta szerkesztette *Finnugor kalauz*-ba.

Az ünnepelt tudományos tevékenységének másik fontos vonulata a magyar etimológia, vagyis a magyar nyelv szókészlete eredetének kutatása. Mint említettem, 1973-tól vett részt *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* III. kötetének munkálataiban. Mint ismeretes ennek lezárultával megkezdődtek a német nyelvű magyar etimológiai szótár (*Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*) munkálatai. Zaicz Gábor több cikkben is beszámolt az előkészítő munkálatokról, magának a szótárnak pedig egyik szerkesztője volt, továbbá ő dolgozta ki a finnugor és török eredetű szavak szócikkeit. Ez a két szótár (mindkettőnek Benkő Loránd akadémikus volt a főszerkesztője) mindmáig a magyar nyelv etimológiai kutatásának csúcspontját képezi. Ebben a témakörben feltétlenül meg kell említeni *Az Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. c. szótárt (Tinta Könyvkiadó, Budapest 2006.), amelynek Zaicz Gábor a főszerkesztője volt. Ez a művelt nagyközönségnek szánt szótár tudományos megbízhatósággal és közérthetően mutatja be a mai magyar szókincs eredetét.

Kedves témája kollégáknak a tudománytörténet is. E témakörben olyan kiváló elődeink munkásságával foglalkozott, mint Sajnovics János, Gyarmathi Sámuel, Hunfalvy Pál, Budenz József, Björn Collinder, Lakó György.

Feltétlenül meg kell említeni, hogy Zaicz Gábor nevéhez fűződik Zsirai Miklós 1937-ben megjelent klasszikus művének (*Finnugor rokonságunk*) új kiadása 1994-ben. Zaicz Gábor nemcsak a hasonmás kiadást gondozta, hanem az eredeti mű szerkezetét követve több mint száz oldalas kiegészítést fűzött hozzá „az uráli nyelvrokainkkal kapcsolatos ismeret- és forrásanyag rövid összegzéséről”. Ez a

hasznos és minden szempontból szükséges kiegészítés egyrészt magas tudományos színvonalon mutatja be a finnugor népekkel és nyelvekkel kapcsolatos újabb ismereteket, másrészt képet ad arról, hogy ünnepeltünk kiváló bibliográfus is, vagyis a finnugrisztikai szakirodalom egyik legjobb ismerője. Ebből a témakörből itt csak egy művét említem meg, *Az uralisztika válogatott szakirodalma* címűt, ami a *Nyelvrokonaink* c. kötetben (szerkesztette Nanovfszky György, Budapest, 2000.) jelent meg.

Itt említem meg, hogy Zaicz Gábor a *Finnugor Világ* egyik legszorgalmasabb munkatársa, aki számos könyvismertetést, megemlékezést és más cikket publikált lapunkban. Az ünnepelt nemcsak lapunkban, hanem más szakfolyóiratokban is sok ismertetést publikált. Ezek felsorolására itt nincs mód, de azt megemlítem, hogy Zaicz Gábor ismertetései a műfaj legjobb darabjai, amelyek példaként állíthatók a fiatalabb generáció elé. Kollégánk ismertetéseiben megérti és méltányolja a szerző szándékát, de szükség esetén elegánsan és finoman, de határozottan bírálja a megvalósítást, mindig pontos adatokat és hivatkozásokat használ.

Ami a tudományszervezést illeti, Zaicz Gábor volt a piliscsai 11. Nemzetközi Finnugor Kongresszus (2010. augusztus) szervező bizottságának főtitkára. A Kongresszus elnökeként én tudom a legjobban, hogy a jubiláns milyen fontos munkát végzett a kongresszus sikere érdekében, illetve a kongresszusi kiadványok szerkesztésében. A minden tekintetben sikeres kongresszus 450 regisztrált résztvevője talán észre sem vette azt a sok munkát, ami mások mellett Zaicz Gábor személyéhez is fűződik. De ez talán nem is fontos. A fontos az, hogy a Kongresszus tudományos szempontból és közösségi rendezvényként is sikeres volt, és ehhez az ünnepelt nagy mértékben hozzájárult.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, annak megalakulásakor én kezdtem el a finnugrisztika oktatását. 1993 őszén azonban hivatalos kiküldetésben néhány évre Helsinkibe távoztam. Nagy szerencse volt, hogy Zaicz Gábor már 1994 elején bekapcsolódott az oktatói munkába. Elévülhetetlen érdemei vannak az egyetem Finnugor Tanszékének megalapításában, amelyet 1998-ig vezetett is. A legkevésbé ő tehet róla, hogy a Kar szűklátókörű vezetése 2011-ben megszüntette a tanszéket, majd a finnugor szakirányt, előbb az MA képzésben, aztán a BA képzésben is. A történetek ellenére Zaicz Gábor óraadóként ma is tanít az egyetemen.

Zaicz Gábor kiváló tanár. A hallgatók szeretik, mert lelkiismeretes, megértő, de igényes. Biztatja őket a cikkírássra, kutatásra, doktori képzésre. Szakdolgozati bírálati megalapozottak, de sohasem ledorongolók. Külföldi tanulmányi kirándulásra vitte a hallgatókat (Észt- és Finnországba). Vitte és viszi a hallgatókat a debreceni Finnugor Tanszék által szervezett síkfőkúti táborokba, ahol nemcsak szellemi vetélkedés folyik, hanem sportbeli is. Gábor ebben is kiválik, pingpongban mindenkivel megver és a fociban is jeleskedik.

Itt az ideje, hogy néhány személyes élménnyel is gazdagítsam ezt a laudációt. Mint említettem ismeretségünk és barátságunk Gáborral legalább ötven évre tekinthet vissza. Életünk folyamán voltak időszakok, amikor fizikailag is közel voltunk egymáshoz (pl. az egyetemen vagy a Nyelvtudományi Intézetben), de

voltak olyan időszakok is, amikor – valamelyikünk külföldi tevékenysége miatt – több ezer kilométer választott el bennünket egymástól. Az egyetemi évekből emlékezetesek maradtak számomra Lakó professzor finnugor szemináriumai, meg Erdélyi István szamojéd órái. Azután a nyelvjárásgyűjtő szakmai gyakorlat Bernecebarátiban. Akkor kezdődtek az ultipartik Honti László és kettőnk részvételével, amelyek aztán sok éven át folytatódtak. 1976-tól én is a Nyelvtudományi Intézetben dolgoztam, így ismét közvetlen közelségbe kerültünk. Együtt jártunk ebédelni a várbeli „lovardába”, együtt utaztunk a bécsi nyelvészkonferenciára, egy közös barátunk esküvőjére, a finnugor kongresszusokra stb.

Némi kihagyás után a Pázmányon kerültünk ismét össze. Gábor mindig abszolút megbízható munkatárs volt. Az ő érdeme is, hogy a PPKE Finnugor Tanszékén (amíg létezett), jó, kollegiális légkör uralkodott, baráti viszonyunk tovább erősödött. Ma már mindketten nyugdíjasként tanítunk az egyetemen, és örömmel találkozunk egymással hetente egyszer-kétszer.

Kedves Gábor! Születésnapod alkalmából hosszú életet, tevékeny éveket és jó egészséget kívánok Neked a szakma és különösen a Reguly Társaság nevében.

Csúcs Sándor

✱

*A legkeletibb uráliak**

Az uráli nyelvcsalád, amelynek a magyar nyelv az egyetlen közép-európai tagja, kelet–nyugati irányban elnyúló hosszú láncként az eurázsiai szárazföldnek észak-nyugati részén helyezkedik el. Nyelvcsaládunknak ágai ennek a vonulatnak láncszemeiként szerepelnek, nyugatról keletre haladva ebben a sorrendben: a lapp (számi), a finnségi (vagy balti-finn), a mordvin, a cseremis (mari), a permi, az ugor és a szamojéd ág.

Földrajzilag ezek az ágak eredetileg a tajgai övezetben helyezkedtek el, később azonban a lapp, a finnségi, a permi, az ugor és a szamojéd ág észak felé, a tundrai övezetbe is átnyúlt. Nagyon valószínű, hogy több uráli nyelvág a közép-eurázsiai sztyepei övezetbe is bekerült, de a történeti időben egyedül csak a magyar nyelv őseit találjuk ebben a környezetben.

Ha a népeiségeknek csak a nagyságát vesszük figyelembe, világos, hogy az uráli nyelvcsaládnak a mai súlypontja nyugaton van: itt élnek a magyarokon kívül a

* A Magyar Tudományos Akadémián 2014. március 17-én elhangzott székfoglaló előadás rövidített szövege.

finnek és észtek is, és az e három néphez tartozók az uráli nyelveken beszélő össznépséggnek a 90 százalékát alkotják. A többi 10 százalék az Orosz Föderációnak a keleti részeiben lakik. Minél távolabb megyünk kelet felé, annál kisebb létszámúak az uráli nyelvű csoportok. A Volga-vidéken élő mordvinok, cseremiszek, votjákok (udmurtok) és zürjének (komik) száma még százazrekben mérhető, de az Urálon túli uráli nyelvű népek tagjainak száma csak néhány ezer, néhány száz vagy csak néhány tucat.

Az utolsó évtizedekben ismert uráli népek közül legkevesebben a kamaszul beszélők voltak, akiknek a száma az 1960-as és az 1970-es években kettő, azután pedig már csak egy ember volt. A legutolsó kamasz nyelvű öregasszony 1989-ben hunyt el, és vele eltűnt a kamasz nyelv, amely az uráli nyelveknek a szamojéd ágába tartozott (Künnap 1970). Nem véletlen, hogy a kamaszok, akik a Szajáni hegyvidéken laktak, nemcsak a legkisebb, hanem a legkeletibb rokon népünk voltak.

De csak másfél évszázad múlt el azóta, hogy egy, még ennél keletibb uráli nyelv is létezett. Ez volt a mator nyelv, amelynek beszélőit karagasz és szojót néven is ismerték (Helimski 1997).

A XVIII. században éltek még mator nyelvű csoportok a mai Tuvai Köztársaság területén, amely akkor a kínai császár birodalmához tartozott. Valószínű, hogy ugyanabban az időben voltak matorok Észak-Mongóliában is.

Egy nyelv halála mindig tragikus esemény – egyébként a mi napjainkban nem is ritka: világszerte hetente egy-két nyelv hal ki. De egy nyelv halála nem jelenti szükségképpen azon a nyelven beszélő embereknek pusztulását. Mi történt a kamaszokkal és a matorokkal? Tudomásunk szerint néhány nemzedék alatt feladták szamojéd nyelvüket, és átvették a szomszédos törzsek törökségi nyelveit. Ezek egy része a következő nemzedékek alatt ezeket a török nyelveket is feladta, és oroszul kezdett beszélni.

A nyelvek elterjedésének alapelvei

A nyelvek terjedésében három tényezőt különböztethetünk meg: a földrajzi elhelyezkedést, a népségnövekedést és a nyelvcsere-t. Földrajzi elhelyezkedése következtében egy nyelv új területre kerülhet át. Ez mindig az illető nyelven beszélő emberek átvándorlását is jelenti, de az ő számuk általában viszonylag alacsony. A legtöbb esetben az új nyelv beszélői eleinte csak kisebbséget alkotnak az új területen. Ez azzal is összefügg, hogy az új területen az eredeti népséggnek a teljes mellőzése és kipusztítása nem lehetséges.

Az újonnan megjelenő nyelv beszélőinek birtokában sokszor olyan technológiai vagy szociális-kulturális ismeretek vannak, amelyek éppen annak a nyelvközségnek gyors népségnövekedését teszik lehetővé. Jó példa erre a japán szigetek nyelvi története: a japán nyelv korai formájának beszélői körülbelül 2000 évvel ezelőtt a koreai félszigetről érkeztek Japánba, valószínűleg csak kis csoportokban. Hoztak magukkal egy magas színvonalú földművelő és bronzmunkáló kultúrát – az úgynevezett Yayoi kultúrát, amely véget vetett a japán szigetek korábbi

kulturális izolációjának. A japán nyelvet használó népesség sokkal gyorsabban növekedett, mint a szigetek eredeti lakossága, és a mai japánok genetikai örökségének legalább 75 százaléka a yayoi kultúrának a képviselőitől származik (Hudson 1999).

Úgy látszik, ugyanilyen volt a helyzet a mai Finnország területén is. A mai finn nyelvterület viszonylag széles, de nyelvileg egységes, ami azt jelenti, hogy a nyelv elterjedése nemrég történt. Ez abból is látható, hogy a finn nyelv nagyon közel áll a többi finnségi nyelvhez. Ezek a nyelvek nyilvánvalóan keletről, a Néva és Ladoga vidékéről terjedtek el. Történeti adatok és helynevek azt mutatják, hogy Finnország nagy részében csak néhány évszázaddal korábban a lapp nyelvek korai formáit használták (Aikio 2007). A lapp nyelvű lakosság vadászattól és halászatból élt, és mindig csak néhány ezer emberből állt. A finn nyelven beszélő új lakosság pedig új földművelési technológiát hozott magával, az irtásgazdálkodást, amely révén a népesség gyorsan növekedett, és az ország gyéren lakott részeit is meghódította (Janhunen 2005a).

Finnország nyelvi történetét csak nemrég fejtették meg. Egy korábbi vélemény szerint, amely a XX. század közepéig uralkodott, a finnek a Finn-öböl déli partjáról hajókkal érkeztek és gyorsan terjeszkedtek, mivel Finnország eredeti lakossága már korábban elpusztult, és ezért lakatlanná vált a terület. A XX. század második felében pedig úgy gondolta a legtöbb kutató, hogy a finnek nem is betelepültek valahonnan, hanem „mindig” is Finnországban laktak, legalábbis az újabb kőkortól kezdve (Koivulehto 1983). Az archeológiai kultúrák körében nem volt látható olyan törés, amely a finnek érkezéséhez lett volna köthető. Most már tudjuk, hogy ez a vélemény is téves.

De nem mindig kell népségnövekedés ahhoz, hogy egy nyelv átterjedjen más területekre. Erre talán Anatólia avagy Törökország a legjobb példa. Történeti forrásokból tudjuk, hogy Anatóliában már a bronzkorban sok különböző nyelven beszéltek, sőt írtak, de ezeket a nyelveket a görög nyelv váltotta föl.

A török nyelv nagyon későn, csak a XI. évszázadtól kezdve érkezett keletről, amikor az oguz törzsek először Perzsiát és a Bagdadi Kalifátust, majd a Bizánci Birodalmat is meghódították. Konstantinápoly elfoglalásakor, 1453-ban az anatóliai lakosság nagyobb része még görögül beszélt, de nemsokára megfogytak a görögül beszélők. A lakosság pedig ugyanaz volt, és az eredeti lakossághoz képest a beköltözött törökök száma majdnem jelentéktelen volt. Nem pusztultak el a görögök, csak új nyelvet – és új vallást – vettek át (Janhunen 2008–2009).

A török nyelv sikere Anatóliában és Közép-Ázsiában azzal van kapcsolatban, hogy az erős török nyelvű hadseregek stratégiai központokat foglaltak el, és ezekből a központokból a környező vidékek lakosságát befolyásolták és nyelvileg asszimilálták. Ezt a stratégiát alkalmazták a honfoglaló magyarok is. A mai 13–15 milliós magyar népesség nem egyszerű népségnövekedés, hanem inkább egy évszázadokon át folyamatosan végbemenő nyelvcsere eredménye, ami a szomszédos török, szláv, román, germán és más nyelvű elemeket és néptörzseket magyar nyelvűvé tette.

Az uráli nyelvcsalád szerkezete

A történeti és összehasonlító nyelvészet megalapozott módszertana arra a tényre támaszkodik, hogy az egy közös alapnyelvből származó nyelvek a történeti divergencia miatt különböznek egymástól. A megkülönböztető jellegek időbeli rendszert alkotnak, amely lehetővé teszi a nyelvek és a nyelvágak relatív keletkezését. Egy nyelvcsalád ágai az alapnyelv történeti terjedésének szakaszait tükrözik. Ez pedig a nyelvcsalád földrajzi múltjáról is forrásul szolgálhat. A legrégebbi különbségek – a legmélyebb izoglosszák – azon a földrajzi területen találhatók meg, ahol az alapnyelv először két vagy több ágra oszlott. A nyelvágak kölcsönös viszonyai arról is tanúskodnak, milyen földrajzi irányban történt a nyelv terjedése.

Az uráli nyelvcsaládnak belső szerkezete régről jól ismert. A közös elemek, különösen a közös szókincs arra utal, hogy az uráli alapnyelv két legrégebbi ágát a szamojéd és a finnugor nyelvek alkotják (Michalove 2002). A szamojéd nyelvek területe eredetileg a Jenyiszej folyó mentén volt – különben a Jenyiszej nemzetközi neve is (köz)szamojéd eredetű (Janhunen 2012). A finnugor nyelvek területe pedig az Ob folyótól nyugatra Közép- és Észak-Európáig terjed. Ez azt jelenti, hogy az uráli nyelvcsalád eredeti területe – az uráli őshaza – valahol az Ob és Jenyiszej folyók között lehetett. Ezt az úgy nevezett keleti őshaza-felfogást (némi eltérő módon) különösen a magyar kutatók vallották (Hajdú 1964), de voltak ennek a nézetnek Finnországban is támogatói (Janhunen 1999).

Ha a keleti őshaza fogalmát fogadjuk el, ebből az következik, hogy a finnugor nyelvek főleg keletről nyugatra terjeszkedtek. Ezt a feltételezést a közös elemek eloszlása is bizonyítja. Úgy látszik, hogy a nyelv terjedése lassanként történt, és minden új lépés eredményeként egy új, nyugatibb és a korábbiaktól kisebb nyelvág jött létre (Janhunen 2000). Ezért az uráli nyelvcsaládnak három legnyugatibb ága – a lapp, a finn és a mordvin ág – nagyon közeli kapcsolatban van egymással, ami azt is jelenti, hogy viszonylag nemrégiben különülhettek el egymástól. Ehhez képest a cseremis, a permi és az ugor ág sokkal távolabb vannak a nyugati ágaktól és egymástól is.

Az utolsó évtizedekben a legtöbb finn és észt kutató az uráli őshazát mégis az Uráltól nyugatra fekvő területekre, különösen a Volga–Káma vidékére helyezi (Pärpola 2012), sőt, voltak olyanok is, akik az európai egyesülés nyomában az őshazát a jégkorszaki Közép-Európában keresték (Wiik 2002). Ezek, a szerintem téves vélemények abból táplalkoznak, hogy ugyanakkor az uráli nyelvcsalád belső szerkezetéről is új és ugyancsak hibás elképzelések fogalmazódtak meg. Ennek az a lényege, hogy a divergencia helyett a nyelvcsalád szerkezetét konvergenciával kezdték magyarázni. Ezért például a lapp, a finnségi és a mordvin ág közös elemeinek eredetét nem ezeknek az ágaknak elsődleges egységében, hanem másodlagos kapcsolataiban vélték megtalálni.

A konvergencián alapuló magyarázatok sokféle félreértést eredményeztek az uralisztikában. A kutatók egy része teljesen félremagyarázta a nyelvcsalád szerkezetét, és a két főág helyett hét, sőt kilenc főággal számolt (Salminen 2001). Természetes, hogy egy ilyen megközelítés jelentéktelennek tekinti az őshaza

kérdését. Más kutatók pedig új módon kívánták osztályozni a nyelvcsalád tagjait, feltettek például egy olyan csoportot, amelybe a szamojéd és az ugor nyelvek kerültek – a jól ismert másodlagos közös vonásaik miatt – úgy, hogy ezek a nyelvek egy „keleti” ágba tartoznak, míg a többi finnugor nyelv egy „nyugati” ágba (Häkkinen 2012). De van olyan vélemény is, amely szerint egyáltalán nem rokonsági viszonyban állnak egymással az uráli nyelvek, mert közös elemeik mind másodlagos konvergencia eredményei (Marcantonio 2002).

Az uráli népek kialakulása

Az uráli nyelvekkel kapcsolatos „új” és „forradalmi” nézetekről csak azt mondhatjuk, hogy nincs semmi okunk sem a történeti és összehasonlító nyelvtudomány hagyományos paradigmáját feladni (Honti 2012). Különböző nemcsak az uráli nyelveknek, hanem a világ összes más nyelvcsaládjának kutatásában is ugyanolyan hagyományos módszerek és nézetek érvényesülnek, mint az uralisztikában. Ez a paradigma a kezdetektől fogva pontos különbséget tud tenni a divergencián és a konvergencián alapuló változások között. De mikor nem nyelvekről, hanem nyelv-közösségekről vagy „népekről” van szó, akkor tényleg sokféle újításra van szükség a hagyományos eljárásunkban.

Az, hogy a nyelvek és a népek között nincs közvetlen kapcsolat, abból is jól látható, hogy az uráli nyelveken beszélő népek sokféle fizikai típust és kulturális adaptációt képviselnek. Vannak közöttük folyómenti és tengerparti halászok, tajgai vadászok, tundrai rénszarvastartók, különféle földművelők, sőt pusztai lótaratók és juhászok is. A fizikai antropológia szempontjából a mongoloid szamojédokat, a középeurópai magyarokat, az északeurópai finneket és észteket, a paleoeurópai lappokat, és a keleti finnugoroknak sokféle kevert típusát különböztethetjük meg. Ez éppen arra utal, hogy az uráli nyelvcsalád mai és korábbi terjeszkedése főként nyelvcseré útján ment végbe.

Az utóbbi éveknek az emberi genetika területén elért eredményei azt bizonyítják, hogy a népessegek általában nagyon hosszú helyi folytonosságot mutatnak. Egy bizonyos területen élő embereknek nagy része az illető területen élt régi népessegeknek a genetikai örökségét őrzi. Ennek ellenére a kulturális sajátosságok sokszor újabb eredetűek, holott lehetnek persze közöttük is régi helyi hagyományok is. Nyelvek pedig csak ritkán léteznek sokáig egy bizonyos területen: a világ legtöbb nyelve nemrég érkezett arra a területre, amelyen ma él. Egyezer évvel ezelőtt még nem beszéltek a mai Törökország területén törökül, kétezer évvel ezelőtt pedig még nem beszéltek germán nyelven a brit szigeteken, és háromezer évvel ezelőtt még egészen más volt a világ nyelvi térképe, mint ma.

Ehhez még azt kell hozzátennünk, hogy vannak a nyelvekben természetesen régi helyi eredetű sajátosságok is. Ezek főként a szókincsban, de bizonyos esetekben a nyelvtanban is felfedezhetők. A legjobb példaként talán a helynevek szolgálhatnak, különösen a nagy folyók, tavak és hegyek nevei, amelyeket az illető területen ma élő nyelvekből sokszor nem lehet megfejteni. De ilyenek a növények és az állatok, valamint más helyi jelenségek nevei is. Ezeket az elemeket a nyelvészetben régóta

szubsztrátumnak nevezik, és jól ismeretes, hogy a mai nyelvek származásának szempontjából nincs jelentőségük, holott a helyi nyelvtörténet számára érdekes adatokat adnak.

Az eddigiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az uráli „népek” általában másodlagosak, mivel nyelvük, kultúrájuk és fizikai jellegük nem egy helyen nyerte el mai arculatát. A népségek régi, helyi eredetűek is lehetnek, és a kultúrájuk is tartalmazhat helyi elemeket is. Sőt a nyelvekben helyi szubsztrátum is lehet, de ezeknek a nyelveknek az uráli magja máshonnan érkezett, és csak nemrég alakult ki mai sajátosságuk. Ez azt is jelenti, hogy az uráli nyelveken eredetileg nem szükségképpen azok a népségek beszéltek, amelyek most uráli nyelvűek. Az eredeti uráli nyelvű népségek örökösei manapság viszont részben talán más nyelveken beszélnek.

Vegyünk például a szamojédoakat. A szamojéd őshaza csak Dél-Szibériában lehetett, valószínűleg az úgynevezett Minuszinszk-völgyben. A szamojéd alapnyelv régi bolgár-török jövevényszavak alapján az időszámításunk előtti legutolsó évszázadokra keltezhető (Róna-Tas 1980). Az őshazából főleg északi irányban terjeszkedett a nyelvcsoporthoz, és körülbelül egyezer évvel ezelőtt érkezett meg a Jeges-tengerhez.

Innen még északabbra a Tajmir-félszigetre ment tovább egy szamojéd nyelv, a nganaszán, mivel a nyenyec a Jeges-tenger partján nyugat felé terjeszkedett és a XIX. században elérte a Kola-félszigetet. De a nganaszánok és a nyenyeczek nem valami Dél-Szibériából átköltözött népek, hanem régi helyi népségek, amelyek átvették egy délről terjeszkedő szamojéd nyelvet.

A Minuszinszk-völgy egész Szibéria leggazdagabb régészeti lelőhelye. Innen ismerünk egy rendkívül szép régészeti együttest, amely az időszámításunk előtti negyedik évezredre keltezhető Afanaszjevo-kultúráról a középkori török nyelvű jenyiszeji kirgizek és a történeti mongolok idejéig élt (Gryaznov 1969). Hogyan magyarázható az, hogy a szamojéd nyelvek erről a területről észak felé húzódtak és más népek átvették őket? Ez csak úgy lehetséges, hogy a Minuszinszk-völgy magas színvonalra fejlődött régi kultúráinak valamelyike szamojéd nyelvű volt. A mai nyelvek terjeszkedése alapján nem nehéz megfogalmazni egy erre vonatkozó feltevést: az a legvalószínűbb, hogy a szamojéd nyelvek terjedésének kezdete az időszámításunk előtti első évtizedre keltezhető és a késő bronzkori / kora vaskori Tagar-kultúrával kapcsolható össze.

A Tagar-kultúra a Közép-Eurázsiai szkíta időszak kortársa volt (Členova 1967), és azért szokás azzal számolni, hogy iráni nyelvű volt, miként a nyugati szkíták közössége is. De sokkal valószínűbb, hogy a szkíta világban más nyelveken is beszéltek, és nincs semmi akadálya annak, hogy a Minuszinszk-völgyben a helyi nyelv az összamojéd volt. A Tagar-kultúra után pedig egy új és bizonyos vonatkozásban keleti eredetű vaskori kultúra érkezett a Minuszinszk-völgybe. Ezt az úgynevezett Tastik-kultúrát a jenyiszeji nyelvcsaládnak az érkezésével lehet összekapcsolni, mert a jenyiszeji nyelvek – amelyek erősen különböznek a többi szibériai nyelvtől – ugyanazon a területen terjedtek el, mint a szamojéd nyelvek, de nem jutottak annyira északra.

Csak a Tastik-kultúra után érkezett Mongóliából a középkori ótörök nyelv, amelynek helyi örökösei később magukba olvasztották mind a szamojéd, mind a jenyiszeji nyelvek legutolsó képviselőit.

Az uráli őshazától keletre

A szamojéd nyelvek földrajzi történetéből azt látjuk, hogy ugyanakkor, amikor az Északnyugat-Szibériában élő régi helyi népségek fokozatosan szamojéd nyelvűvé lettek, a Dél-Szibériában élő, eredetileg szamojéd nyelvű alapnépesség más nyelveket vett át: először jenyiszeji nyelveket, azután törökségi nyelveket és az utolsó szakaszban az orosz. Azaz: minél erősebb lett a nyelvcsoporthoz az új területein, annál gyengébb lett a régi területeken. Különböztetnünk kell azt is fel kell tennünk, hogy az utolsó szajáni szamojédok sem voltak eredetileg szamojéd nyelvűek, mert szamojéd nyelvűket – a kamasz és a mator nyelvnek ősi formáit – inkább a Minuszinszk-völgyben régen létezett nagyobb szamojéd nyelvű népségtől vehették át. A tajgai vadászatból és rénszarvastartásból élő kamaszok és matorok nem valami régi szamojéd nyelvű népségeknek utolsó maradványai voltak, hanem ennek a régi népségeknek kis és marginális helyi szomszédai.

Mivel a szamojéd nyelvek főként délről észak felé terjedtek, az uráli nyelvcsalád elsődleges terjedése keletről nyugatra történt (Janhunen 2009). Ezért azt kell feltételeznünk, hogy éppen a legnyugatibb uráli nyelveken beszélő „népek” a nyelvcsaládunk legfiatalabb tagjai. Például a lappok csak nemrég – sőt talán csak néhány évszázaddal ezelőtt – vették át a mai lapp nyelvek előzményeit. Azelőtt egészen más, eltűnt paleoeurópai nyelveken beszéltek, amit különben a lapp nyelvekben fellelhető szubsztrátum is bizonyít (Aikio 2012). Ezzel szemben a nyelvcsaládunk keleti területei sokkal korábban – akár néhány évezreddel ezelőtt – uráli nyelvűvé lettek, noha a délről észak felé terjedő nyelvcsere bizonyos mértékben itt is megváltoztatta a nyelvi térképet.

Úgy látszik tehát, hogy az uráli nyelvcsalád egésze is ugyanazt a szabályszerűséget követi, mint a szamojéd nyelvek történetéből már megismert tendencia, vagyis: minél erősebbé lett az új területeken, annál gyengébbé vált a régi területeken. Az, hogy az elsődleges terjeszkedés éppen keletről nyugatra történt, nem meglepő, mert ugyanabban az irányban haladtak más eurázsiai nyelvcsaládok is. A sztyepei övezetből sok ilyen nyelvi terjeszkedést ismerünk: így haladtak nyugat felé a keleti őshazákból az iráni és a török nyelvek, később a mongol nyelvek is. Lehet, hogy az indoeurópai alapnyelvnek elsődleges terjeszkedése szintén ebben az irányban történt (Nichols 1998). Ugyanúgy keletről nyugatra terjeszkedett a szibériai tajgában az északi tunguzhoz tartozó evenki nyelv, amely a XV–XVI. században a Jenyiszej folyó mentén a szamojéd nyelvekkel került kapcsolatba.

Az északi tunguzok nyelvi terjeszkedése egyébként érdekes fejlemény, mert csak nemrég jelentek meg ezek a nyelvek Szibéria területének nagy részén. Nagy rejtély, hogy korábban, néhány évszázaddal ezelőtt, milyen nyelveken beszéltek ezen az óriási területen. Természetesen nem pusztult ki a korábbi népségek, hanem egy tunguz nyelven kezdett beszélni, ami abból is látható, hogy a mai helyi

északi tunguz csoportok fizikailag szembetűnően különböznek egymástól (Doerfer 1985). Egy lehetőség az lenne, hogy ezeknek a csoportoknak egy része időközben eltűnt uráli nyelveken beszélt, mert feltehető, hogy a szamojéd nyelvek a Jenyiszej folyó keleti partján is léteztek. De az is lehet, hogy a szamojédon kívül voltak más, még keletibb uráli nyelvágak is, amelyek nemcsak Szibériában, hanem Mongóliában is élhettek.

Ha feltesszük, hogy tényleg voltak a szamojédnál is keletibb uráli nyelvágak, akkor ezeket „parauráli” nyelveknek nevezhetnénk, mert az uráli alapnyelv testvérnyelveiről lenne szó. Ezeket a nyelveket, ha valamikor csakugyan léteztek, a török, a mongol és a tunguz nyelvi terjeszkedés elsöpörte volna, és nyomai csak nyelvi szubsztrátumokban – például helynevekben – őrződhetek volna meg. Nem valószínű, hogy valamikor elfogadható bizonyítékát tudjuk adni az ilyen nyelvek létezésének, de az uráli nyelvcsalád szerkezete jó lehetőséget kínál a „parauráli hipotézisnek”, mert az uráli őshaza mögött lehetett egy még régebbi és még keletibb őshaza, ahol a protouráli és a parauráli ágak elkülönültek volna egymástól. Ez az őshaza például Mongóliában lehetett volna, mert mind a török, mind a mongol nyelv csak másodlagosan jelent meg Mongóliában.

Vannak természetesen Északkelet-Euráziában olyan élő nyelvek is, amelyeket rokonítani akartak az uráli nyelvekkel. Ezeket a nyelveket is „paraurálinak” nevezhetnénk, ha tényleg rokonsági viszonyról lenne szó. Főként az úgynevezett paleoszibériai nyelveket tekintették így, és az utolsó évtizedekben az uráli nyelvekhez akartak kapcsolni majdnem minden paleoszibériai nyelvcsaládot (Pusztay 1980). De ezek a nyelvi összevetések nem állták ki az általánosan elfogadott szigorú tudományos módszerek próbáját. A legtöbb figyelmet az uráli–jukagír hipotézis kapta (Rédei 1999), és a jukagír nyelveket tényleg „paraurálinak” is tekintették (Piispanen 2013). Szerintem ezt, sajnos, nem teszi lehetővé a nyelvi anyag kritikai elemzése. A jukagír nyelveket az areális kapcsolataik is inkább Északkelet-Szibériához kötik.

Sokkal lényegesebb az uráli nyelveket az úgynevezett altaji nyelvekkel összehasonlítani. Az urál–altaji hipotézis másfél évszázaddal ezelőtt jött létre, és eredetileg főként úgy értették, hogy az uráli és az altaji nyelvek rokonsági viszonyban vannak egymással (Donner 1901). Az altaji nyelvekhez eleinte csak a török, a mongol és a tunguz nyelveket sorolták, de később a koreai és a japán nyelvet is összekapcsolták ezekkel. Most már tudjuk, hogy az altaji nyelvek nem alkotnak egy egységes nyelvcsaládot, mert közös elemeik és sajátosságaik leginkább másodlagos érintkezésekkel magyarázhatók (Vovin 2005). Ezért nem lehet egy nyelvcsalád az urál–altaji közösség sem. De a nyelvek földrajzi történetéről a nyelvcsaládok közti kapcsolatok is szolgáltatnak adatokat. Éppen ezért az urál–altaji összevetések az uráli nyelvek őstörténetének fontos forrásául szolgálhatnak.

Az urál–altaji jelenség

Az urál–altaji nyelvek egy tipológiai övezetet alkotnak, amely Fennoskandiától, Pannóniától és Anatóliától Turkesztánig, Szibériáig, Mongóliáig, Mandzsúriáig,

Koreáig és Japánig terül el. Ezt az övezetet makroszkopikus nyelvi areálként is tekinthetnénk, de mivel nagyon bonyolult a története, és még nem értjük tökéletesen a jellegét, „urál–altaji jelenségnek” is nevezhetjük. Egy újabb szakszóval „transzeurázsiai” nyelvekről is kezdtek beszélni, különösen az altaji nyelvekre hivatkozva (Johanson – Robbeets 2009), de akkor fontos megállapítani, hogy nem nyelvcsaládról, hanem rendkívül sokszintű nyelvi szövetségről van szó.

Bizonyos értelemben azt mondhatnánk, hogy az urál–altaji jelenségnek földrajzi magját a mongol és a tunguz nyelvcsalád alkotja. E két nyelvcsalád ősházája egymás mellett volt Dél-Mandzsúriában, és két, körülbelül kétezer évvel ezelőtti vaskori nyelvközösséget alkotott. Ettől a területről délre, a koreai félszigeten voltak a japán és a koreai nyelvcsaládnak a földrajzi kiindulópontjai, ezeket szintén a vaskorba helyezhetjük (Janhunen 2005b). Ugyanabban az időben a török nyelvcsalád bolgár–török ága már megjelent a mai Mongólia egy részében, ahonnan a szamojéd nyelvek bolgár–török jövevényszavai származnak. De a török nyelvcsalád eredeti ősházája inkább valahol Észak-Kínában, Mongóliától délre vagy délkeletre fekvő területeken lehetett, ahol még a történeti időkben is török nyelvű királyságok és helyi dinasztiák voltak (Janhunen 1996).

Az öt „altaji” nyelvcsalád kapcsolatait tehát földrajzi közelségük következményeként értékelhetjük. Az abszolút kronológia szempontjából körülbelül azonos időben léteztek a megfelelő altaji alapnyelvek (őstörök, ősmongol, őstunguz, őskoreai és ősjapán). Ezzel szemben problematikus az uráli nyelvcsaládnak a helye, mert az altaji alapnyelvekhez képest jelentősen nyugatibb és sokkal régebbi volt az uráli alapnyelv. Igaz, hogy az utóbbi időben olyan kutatók is jelentkeztek, akik szerint az uráli alapnyelv nem volt annyira ősi, amint ezzel számolni szoktak (Kallio 2006). De az kétségtelen, hogy az altaji alapnyelvek idején az uráli egység már fölbomlott, és távol, nyugatra került a nyelvcsalád.

Mindenesetre azt kell feltennünk, hogy az urál–altaji jelenség egy viszonylag korlátozott helyi tipológiai komplexumból jött létre. Ennek a komplexumnak a földrajzi eredete csak a Távol-Keleten lehetett, és úgy látszik, hogy Európában korábban egyáltalán nem léteztek ilyen típusú nyelvek – új nyelvtípust hoztak magukkal az ide érkező finnugor és törökségi nyelvek. Ha szűkebb ősházát keresünk az urál–altaji jelenségnek, akkor azt kell figyelembe vennünk, hogy a koreai félszigetnek – valamint a japán szigeteknek – a nyelvei is eredetileg más nyelvtípusokhoz tartoztak. Legalábbis a japán nyelv belső rekonstrukciója egyértelműen egy nem altaji típusra utal, amely eredetileg Kelet-Kínából is érkehetett (Janhunen 1997).

Ha feltesszük, hogy az urál–altaji nyelvtípus kiindulópontja valahol Dél-Mandzsúriában volt, akkor az uráli nyelvcsaládnak a földrajzi eredetét is ennek a területnek közelében kell keresnünk. De mivel az uráli nyelveknek történetileg bizonyítható területe csak Dél-Szibériáig ért, a közben fekvő területen valamiféle parauráli nyelveken beszélhettek. Ezek a parauráli nyelvek az uráli és az altaji nyelvek közötti hiányzó láncszemet alkották volna, mert más esetben nem létezett volna közvetlen areális kapcsolat az uráli és az altaji nyelvek között.

A parauráli terület?

Természetesen itt csak ezeknek a nyelveknek az elsődleges tipológiai hasonlóságáról van szó. Ismeretes, hogy az utolsó két évezred alatt az uráli nyelvek sokféle másodlagos érintkezésbe is kerültek az altaji nyelvekkel, főleg a törökkel, de a mongollal és a tunguzzal is.

Ennek az áttekintésnek az a lényege, hogy az uráli és az altaji nyelveknek ősi korból származó tipológiai hasonlósága nemcsak véletlenszerűség, hanem olyan jelentős tény, amely történeti és földrajzi magyarázatot igényel. Ez a magyarázat csak az lehet, hogy az uráli nyelvek őshazája keleten volt. Azzal is számolnunk kell, hogy az őshazától keletre még más rokon nyelvek is léteztek, amelyeket paraurálinak nevezhetünk. Az urál–altaji komplexum legtöbb nyelve – a japán és a koreai nyelv kivételével – nyugat felé terjeszkedett. Az uráli nyelvcsalád terjeszkedését fokozatos folyamatnak tekinthetjük, amely újabb és újabb népeiségeket vont be a nyelvcsalád körébe. De ezzel egyidejűleg kezdtek eltűnni a nyelvcsalád legkeletibb tagjai, először a parauráli nyelvek, majd délről kiindulva a szamojéd nyelvek is.

Irodalom

- Aikio, Ante (2007), The study of Saami substrate toponyms in Finland. In: Pitkänen, Ritva Liisa – Saarikivi, Janne (eds), The Borrowing of Place Names in the Finno-Ugric Languages. *Onomastica Uralica* 4. Debrecen – Helsinki. 159–197.
- Aikio, Ante (2012), An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. In: Grünthal – Kallio 2012: 63–117.
- Členova, N. L. [Членова, Н. Л.] (1967), Происхождение и ранняя история племен тагарской культуры. Издательство Наука, Москва – Ленинград.
- Doerfer, Gerhard (1985), Mongolo-Tungusica. *Tungusica* 3. Harrassowitz, Wiesbaden.
- Donner, O[tto] (1901), Die uralaltaischen Sprachen. *FUF* 1: 128–146.
- Grünthal, Riho – Kallio, Petri (eds), A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe. *MSFOu* 266.
- Gryaznov, Mikhail P. (1969), Southern Siberia. *Archaeologica Mundi*. Nagel Publishers, Geneva.
- Hajdú, Péter (1964), Über die alten Siedlungsräume der uralischen Sprachfamilie. *ALH* 14: 47–83.
- Häkkinen, Jaakko (2012), After the protolanguage. Invisible convergence, false divergence and boundary shift. *FUF* 61: 7–28.
- Helimski, Eugene (1997), Die matorische Sprache. Wörterverzeichnis – Grundzüge der Grammatik – Sprachgeschichte. Unter Mitarbeit von Beáta Nagy. *SUA* 41.

- Honti László (2012), Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 143. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hudson, Mark J. (1999), *Ruins of Identity. Ethnogenesis in the Japanese Islands*. University of Hawai'i Press, Honolulu.
- Janhunen, Juha (1996), Manchuria. An Ethnic History. *MSFOu* 222: 178–256.
- Janhunen, Juha (1997), Problems of primary root structure in Pre-Proto-Japanic. *International Journal of Central Asian Studies* 2: 14–30.
- Janhunen, Juha (1999), Eurasian alkukodit. In: Fogelberg, Paul (toim.), Pohjan poliilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksien mukaan. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki. 27–36.
- Janhunen, Juha (2000), Reconstructing Pre-Proto-Uralic typology. Spanning the millennia of linguistic evolution. In: Nurk, Anu – Palo, Triinu – Seilenthal, Tõnu (red.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Orationes plenariae & Orationes publicae*. Tartu. 59–76.
- Janhunen, Juha (2005a), När kom finnarna till Finland? *Sphinx* 2004–2005: 77–91.
- Janhunen, Juha (2005b), The lost languages of Koguryo. *Journal of Inner and East Asian Studies* 2: 65–86.
- Janhunen, Juha (2008–2009), On the Turkicization of Turkey in a Eurasian context. *FUM* 32–33: 211–222.
- Janhunen, Juha (2009), Proto-Uralic. What, where, and when? In: Ylikoski, Jussi (ed.), The Quasiquicentennial of the Finno-Ugric Society. *MSFOu* 258: 57–78.
- Janhunen, Juha (2012), Etymological and ethnohistorical aspects of the Yenisei. *Studia Etymologica Cracoviensia* 17: 67–87.
- Kallio, Petri (2006), Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Vir* 110: 2–25.
- Koivulehto, Jorma (1983), Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. *JSFOu* 78: 107–132.
- Künnap, Ago (1970), Kamassid. In: Valmet, Aino – Palmeos, Paula – Peegel, Juhan (toim.), *Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi*. Kirjastus Valgus, Tallinn. 201–215. (L. még: http://en.wikipedia.org/wiki/Klavdiya_Plotnikova.)
- Marcantonio, Angela (2002), The Uralic language family. Facts, myths and statistics. Publications of the Philological Society 35. Blackwell, Oxford.
- Michalove, Peter A. (2002), The classification of the Uralic languages. Lexical evidence from Finno-Ugric. *FUF* 57: 58–67.
- Nichols, Johanna (1998), The Eurasian spread zone and the Indo-European dispersal. In: Blench, R. M. – Spriggs, Matthew (eds), *Archaeology and Language II. Correlating Archaeological and Linguistic Hypotheses*. Routledge, London. 220–266.
- Parpola, Asko (2012), Formation of the Indo-European and Uralic (Finno-Ugric) language families in the light of archaeology. Revised and integrated 'total' correlations. In: Grünthal – Kallio 2012: 119–184.
- Piispanen, Peter S. (2013), The Uralic-Yukaghiric connection revisited. Sound correspondences of geminate clusters. *JSFOu* 94: 165–197.

- Pusztay János (1980), Az uráli-paleoszibériai kapcsolatok kérdéséhez. MNyTK 158.
- Rédei, Károly (1999), Zu den uralisch-jukagirischen Sprachkontakten. FUF 55: 1–58.
- Robbeets, Martine – Johanson, Lars (eds) (2009), Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective. Genealogy, Contact, Chance. Turcologica 78. Harrassowitz, Wiesbaden.
- Róna-Tas, András (1980), On the earliest Samoyed-Turkish contacts. In: Ikola, Osmo (red.), Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum III. Dissertationes symposiorum linguisticorum. Suomen Kielen Seura, Turku. 377–385.
- Salminen, Tapani (2001), The rise of the Finno-Ugric language family. In: Carpelan Christian – Parpola, Asko – Koskikallio, Petteri (eds), Early contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations. MSFOu 242: 385–396.
- Vovin, Alexander (2005), The end of the Altaic controversy. Central Asiatic Journal 49: 71–132.
- Wiik, Kalevi (2002), Suomalaisten ja muiden pohjoiseurooppalaisten alkuperä. In: Grünthal, Riho (toim.), Ennen, muinoin. Miten menneisyyttämme tutkitaan. Tietolipas 180. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 117–137.

Juha Janhunen

Johan Turi – „az első számi etnográfus”

Elmélkedések A lappok életéről¹

Johan Turi műve eredetileg lappul 1910-ben látott napvilágot *Mui'talus sámiiid birra* 'Elbeszélés a lappokról' címmel. Érdekes módon a lapp irodalom egyik alapműveként tartják számon, holott maga a szerző sem annak szánta. Sokkal inkább néprajzi leírásnak. Az elemzésre kerülő mű születésének időszakában a skandináv néprajzi kutatások már nagy intenzitással folytak a lapp területeken.²

¹ Johan Turi: A lappok élete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

² A nyelvtudomány hamar felfedezte magának a lappokat, de a célzott finnugrisztikai kutatásokat már jóval megelőzően voltak próbálkozások a lapp írásbeliség megteremtésére, bár elsősorban lelkészek és hittérítők részéről, természetesen állami kezdeményezésre. Johan Turi felnőtt korában tanult meg írni, mindezt azért, hogy korosztályának szinte általánosnak mondható analfabétizmusával szembe szállva lappul (!) írja meg népének történetét. Bár a fiatalabb nemzedékek kénytelenek megtanulni a hivatalos nyelven, a lapp ortográfia kialakulatlansága, képlekenysége az anyanyelven való alkotást még inkább megnehezíti. Az északi (norvég) lapp dialektus helyesírását csak 1978-ban fogadták el!

A lappok élete megjelenésével szinte egy időben számos monográfia került ki népzene- és néprajzkutatók keze alól³, melyek összevetése Johan Turi lapp réngazda írásával rengeteg tanulságot szolgálhatna, ám ez nem feladata ennek az írásnak. Röviden csak annyit, hogy a század közepéig e művek elsősorban a „mentsük, ami még menthető” – vagyis a gyűjtés és a dokumentálás – szellemében születtek, amelybe időnként beleszóltak a „gyarmatosítást” szentesítő politikai ideológiák is.⁴ A lappok között végzett gyűjtést nagyban megakadályozta a lappok bezárkózása – melynek okaira a későbbiekben még visszatérek –, többek között ezért tartható Turi műve úttörő jelentőségűnek a néprajzi-antropológiai kutatások számára. A szerző nem rendelkezik előképzettséggel, ehelyett ösztönös, saját „módszertanát” alkalmazva mintegy „tisztán émikus” megközelítéssel tárja fel saját kultúrájának valóságát, népének történetét. Mint ilyen – újra ezt a szót kell használnom – ösztönösen tapogatja le azt az utat, amelyet a modern néprajzi felfogás az újabb kutatások számára kijelöl (mint a történeti esemény-történet-írással szembeállított „hosszú időtartam”-os társadalom-történetírás, a földrajzi-ökológiai tényezők, mentalitástörténet tanulságai stb.). Természetesen nem akarom a szerzőt a kutató szerepkörébe vonni, ugyanakkor tudatos törekvéseit – melyek sokszor egybecsengenek az antropológus problémafelvetéseivel – nem hagyhatom figyelmen kívül. Az anyanyelven és a hivatalos nyelven is írás szándékában ott van egyrészt az akkulturáció hatásaitól való félelem⁵, tehát a saját kultúrámnak is megírom, amit nem szabad elfelejtenie; másfelől egyfajta inverz antropológusi szerepkör, amely arról szól, „hogyan fogalmazzam meg a másiknak olyan élmények, szertartások, életfolyamatok értelmét, amit nemhogy maga sem tapasztalt, de a saját kultúrában nincs is ennek leírására alkalmas terminus?” (Klaniczay 1984, 32–33). „Én úgy vélem, hogy az lenne a legjobb, ha volna egy olyan könyv, amelybe bejegyezték volna a lappok *élete módját* és beleírták volna *tetteiket*, mert

³ Néhány fontosabb közülük: Donner, O. 1876: *Lappalaisia lauluja*. Lieder der Lappen, Helsinki

Fellman, Jacob 1980 (1907): *Poimintoja muistintapanoista Lapissa*, 3. kiadás WSOY, Porvoo

Jalvi, Pedar 1914: *Noidan joiku*, 65–66, Jyväskylä

Launis, Armas 1907: *Lappalaisten joikusävelmät*. I–III, Säveletär 37–39, 53–55, 72–76, Helsinki

Lundius, N. 1905: *Descriptio lapponiae* (1674–79), Bidrag till kännedom om de svenska Insmalen och svensk folkliv 18/5, Uppsala

Quigstad, J. 1903: *Kilderskifter til den lappiske mythologie* I. Det konglige Norske videnskabers skrifter, Trondheim

⁴ Launis, a lapp népzene első legjelentősebb gyűjtője a következőképpen fogalmaz a jojka sorsát illetően: „Aki ezt a fajta dalt egyszer hallotta, úgy cseng a fülében, mint egy történelem előtti kor hatyúdala. A melódia azonban túl távolinak tűnik ahhoz, hogy egy mai lapp gyermek számára hatással legyen. A múlt idők nocturne-je nem cseng egybe a holnap dalával. Ám ha elmélyülten hallgatja az ember, ellenállhatatlan vágy ébred benne, hogy visszatérjen a tegnap estébe. A hallgató magával ragadja az ősi dal varázsereje. Ismét és ismét hallani akarja, mert érzi tünékenységét. Sejtí, hogy ha a varázslók már nem lesznek, ez a titokzatos világba nyíló ajtó örökre bezárul. Mert ha meg tudjuk is menteni ezeket az utókor számára, az élettelen és kifejezéstelen feljegyzések segítségével már nem fogjuk tudni rekonstruálni, reprodukálni a szellemüket, belső intenzitásukat. A dalnok sírba viszi magával dallamainak bűvös erejét.” (Keresztes 1983, 512.)

⁵ Érdekes, hogy Turi az oly sokáig tért hódító „etnográfiai jelenidő” helyett alapvetően múlt időt használ, érezve a kultúrája tünékenységét, bár néha – az emlékek hevében – átvált a jelen idejű írásra.

akkor nem kellene őket faggatni, milyen formán élnek, és nem kellene másként előadni, hazug módon beszélni a lappokról, meghamisítani a tényeket, és mindenért őket vádolni, ha esetleg viták robbannak ki köztük és a letelepült parasztok között [...] Éppen ezért kell minden eseményt följegyezni, és okukat is fölvesni, hogy világos legyen, hogy bárki is megértse okát. A tetejébe még minden lapp ember számára is érdemes megtudni, miként élnek a lappok.” [kiemelések tőlem] (Turi 1983, 50).

A lappok története elválaszthatatlan a gyarmatosító népek történelmétől. Szinte minden tanulmány bevezetőjében elhangzik ez a mondat (én magam is többször leírtam). Ez azt jelenti, hogy a lappoknak ne lenne saját történelme? Nyilvánvalóan az eseménytörténetírás hegemoniája tükröződik az effajta kijelentésekben. A lappok története pedig nem bővelkedik a „rövid időtartammal” leírható feltűnő eseményekben, olyanokban, amiket a történészek is látnak. Saját államot soha nem alapítottak, nemzetségeik egymással soha nem háborúztak, hanem éltek folyamatos élet-halál harcukat a zord időjárással és a természet – főleg a rének – adta lehetőségek kiaknázásával. A lapp mint sarkvidéki kultúra a leginkább specializálódott kultúrák közé tartozik, mint ilyen talán könnyebben felgöngyölíthető a „longue durée” folyamatokat kutatók számára. Saját írásbelisége a XX. századig nem volt, legkorábbi feljegyzések róluk utazók és hittérítők tollából maradtak ránk. Történetük rekonstruálására felhasználható egyéb írott források és dokumentumok a hittérítési térhódításával egyre szaporodó parókiák anyakönyvi bejegyzései, a XI. században megkezdődött adóztatással kapcsolatos jegyzékek, illetve egyes békeszerződésekben erre vonatkozó megjegyzések lehetnének, melyeket tudtommal még senki nem dolgozott fel a kvantitatív történetírás hasznára.⁶ A lappok életét tehát a világtörténelem számára „láthatatlan” események irányították. A körülöttük élő, és egyre inkább rájuk telepedő nemzetek időnként drasztikusabban beleszóltak a látszólag időtlennek tűnő, mindig a régi kerékvágásban haladó nomád történelembe, amely a külső, kényszerítő és módosulásokat eredményező hatások ellenére is – a maga mélyen gyökerező társadalmi mechanizmusai alapján – mindig újra tudta formálni önmagát. A külső és belső „események lenyomatai” (Braudel 1972, 1007) természetesen jelen vannak a lapp társadalomban, néhol látványosabban (pl. a skandináviai államhatár-módosulások hatása a vándorlási útvonalakra, migrációs tendenciák), máshol kevésbé azok (pl. a lapp mondákban megőrződött események, vagy a lappok korábbi, délebben fekvő szállásterületeinek máig fennmaradt helynevei, illetve az újabb településnevek lapp etimonjai stb.).

Bár eddig elsősorban a történetírói oldalon időztem a „longue durée” és a rövid idejű „esemény” kapcsán, úgy érzem, ennek a kettőssége ugyanúgy megragadható a néprajzon vagy a folklorisztikán belül is. Johan Turi művét olvasva feltűnt nekem, hogy az ünnepi és szakrális tudósítások milyen elenyésző szerepet kapnak az írásban. Mennyire ellentétben áll ez a korabeli néprajzi leírások mitológia- és a

⁶ A lappok adóztatása nemzetközi kérdés volt, előfordult, hogy egyszerre többen is adóztatták őket, mindenesetre az adóbehajtás jogát a dánok, norvégok, svédek, finnek és oroszok háborúskodásai időnként befolyásolták

ritusorientáltságával, vagy a külső, esztétikai feltételekhez szabott jojka (népdal) lejegyzésekkel.

Eleinte a folklór is hajlamosabb volt észrevenni a kirívóbb, ünnepi pillanatokat, és „ünnepinek” tartani hétköznapi folklórtényeket. Az idő szegmentálása is könnyebben vehető észre a jeles napokon keresztül, mint a hétköznapiakban. Mégis, az ünnepi rövid időtartamok is egy struktúra részét alkotják, és csak azon belül, a hétköznapi kontextusában nyerhetik el igazi értelmüket. (Hoppál 2004, 116–125) Ha tetszik, használhatjuk most az ünnepet az esemény, a rövid időtartam, míg a kultúra rejtett aspektusát, az alig változó hétköznapiakat a hosszú időtartam megfeleléseként. Ez a mélyen létező rejtett rendszer, vagyis a hétköznapiakban megfogható mechanizmus rajzolódik ki Johan Turinál.

Johan Turi művében a lappok a térhasználatának központi szerep jut, amely nemcsak szakrális és profán szférák, illetve a tájékozódás megfogalmazásában tölti be szerepét, hanem meghatározza a lapp társadalom morfológiájának váltakozását is⁷. Mivel ez a váltakozás ciklikus, vizsgálata elválaszthatatlan az idő dimenziójától, mivel a nyári és a téli szállásterületek és maga a vándorlási periódus is az év konkrét időszakaihoz kötődnek. Mindebben nem hagyhatjuk figyelmen kívül a földrajzi tényeket, az ökológiai meghatározottságnak azt a mértékét, amely hozzájárult a helyi flórához és faunához szervesen illeszkedő nomád népesség „hegyi” és „erdei” csoportjainak kialakulásához.⁸ A lapp társadalom arculatát a réntartás alakította leginkább.⁹ Valóban létezik egy erőteljes „konvergencia” a lapp és a rén között, amely nemcsak a tevékenységeket hatja át, hanem megfogalmazódik a lappok étoszában is.¹⁰ Ez a közösségvállalás, amelyet ősidők óta táplál a világkép, a mítoszok, a totemisztikus elképzelések és az életben-maradás profán problematikája is, rendkívül szívós jelenségnek bizonyult a lapp kultúrában „A lappnak a természete hasonlít a rénekéhez, mindkettő vándorolni vágyik északra meg délre, ösztönösen, és engednek hajlamuknak. Mindkettő rögtön megijed, és ijedőssége

⁷ Hasonlóképpen, mint ahogy azt Marcel Mauss leírja az inuit társadalmat bemutató tanulmányában (Mauss 2000, 449–534).

⁸ Természetesen ezt a földrajzi meghatározottságot nem szabad túlértékelni, hiszen ez csupán egy olyan feltétel, amely a társadalmi erőknél keresztül fejt ki hatását, önmagában nem magyarázó erejű egyetlen társadalmi szerveződésre sem (ld. Mauss 2000, 453.) A hegyi és az erdei lappok kifejezés két fajta nomadizáló életmódot takar, mely két különböző rénszarvas-fajhoz „szakosodott”. Az elnevezés tehát nemcsak az emberek földrajzi környezetre utal, hanem a két rénfajta különböző életterére és szokásaira is. Az erdei és a hegyi lappok éves menetrendjében adódtak különbségek. Az előbbieket csak az évszakos ritmusnak megfelelően tartózkodtak a nyári, illetve a téli szálláshelyen. Az időszakos szállást tehát véglegesen sosem hagyták el, a megfelelő időben mindig visszatértek oda. Az erdei lappok nem maradtak folyamatosan a nyájjal, évente többször is visszatértek szálláshelyükre.

⁹ A lappok a rén minden porcikáját hasznosították, ruházatuk, hajlékuk és táplálékuk alapja volt, továbbá mállásállatként is hasznosították. A rituális szféra leírására itt nincs módom kitérni.

¹⁰ A hagyományos lapp társadalomban a rénlopás a legsúlyosabb bűnök közé tartozott, mivel a rén az élet jelképe volt. A rén státuszszimbólum, a közösségi identifikáció eszköze is, egyébe, a társadalom szempontjából betöltött funkciót hosszasan lehetne sorolni, kezdve a bonyolult ajándékozási szokásoktól a szakrális áldozatokig.

miatt kiszorul mindenfelől, ezért kell a lappoknak ott élniük, ahol rajtuk kívül más ember nem bír megélni...” (Turi 1983, 93).

A vándorlás tömör bemutatása:

A rének éves vándorútjukon hatalmas kiterjedésű, akár több száz kilométeres területeket járnak be. A kemény teleket a földrészen beljebb húzódnak, az erdősebb övezetekben, a nyarat pedig a tengerpartok közelében töltik. Az őszi szálláshely az erdőhatáron van, a lappok augusztus végén, ősz elején érkeznek ide. A rének ilyenkor általában még szabadon legelhetnek, ám – főleg az ellésre készülő – teheneket kikötve tartják. A teheneket egészen november végéig fejik. Az ősz egyfajta felkészülés a télre, ebben az évszakban vágják le a téli élelemtartalmakat is biztosító állatokat. Télen a mély hó miatt a rének nem vándorolnak messzire a szálláshelytől, így a pásztornak csak az a dolga, hogy néhányszor körbejárja a nyáját, hogy minden rendben van-e. A rének a tavasz végén, nyár elején veszik a tengerpart felé az irányt. Nyár elején, amikor szinte elviselhetetlen a szúnyogfelhő, a rének a hegyekben keresnek menedéket, illetve Norvégia tengerpartjaira vonulnak, ahol kevesebb a szúnyog. (Turi 1983, 60–110)

Ebből az éves vándorlási ciklusból a téli és a nyári időszakot, mint a társadalmi szerveződés szempontjából is meghatározó két pólust kell kiemelni. Az előbbi az összegyülekezés, csoportosulás, az utóbbit pedig a szétválás és a széttrajzás címkékkel jellemezhetjük. Mivel a lappok élettere szervesen igazodott a rének vándorlási útvonalához az egyes lapp csoportok találkozására csak a téli szálláson nyílt lehetőség. A vándorlás kialakult útvonalai sosem keresztezték egymást, így szoros kapcsolatot csak a *dálvesiidá*-ban ’téli faluban’ együtt élő csoportok ápolhattak. A siida a legősibb lapp településfajta, tulajdonképpen egy szociális és gazdasági tömörülés volt, mely alkalmazkodott (előbb) a halászó-vadászó, majd a réntenyésztő társadalom igényeihez. A „településnek”, a siidának van egy felismerhető területi bázisa, egy kevésbé felismerhető flexibilis holdudvara és „felismerhető” tagjai (a rének, az emberek), mindez a lappok földhöz való archaikus – nagyon ősi állapotokat tükröző – viszonyát is modellezi, hiszen sok szállal kapcsolódik magához a természethez és a vándorláshoz. Minden siidának volt egy saját területe, amelyet az adott siida tagjai használhattak: ezen a területen halásztak, vadásztak, gyűjtögettek és legeltették rénjeiket. A siida egy-egy nagycsalád köré szerveződött, melyben a tagoktól elvárták a kölcsönös segélynyújtást. Ha valaki nem tudott vadászni, azzal megosztották a zsákmányt. A siidá-ban vezető szerep jutott a sámánnak, aki összefogta és irányította az élet különféle tevékenységeit, mivel több nagycsalád volt együtt, közös ügyek intézésére és társasági életre is volt alkalom. A téli siida gyűlése a kisebb *siidá*-k családfejéből állt össze, akik bírói, igazságszolgáltatói szerepet is betöltöttek, valamint tartották a kapcsolatot a többi téli siida vezetőivel. Az erdei lappok siidá-jának területi bázisa nagyjából kerek formájú, a hegyi lappoké pedig a rének vándorlásának megfelelő, É–D irányban elnyúló hosszúka formájú volt.

A tél volt tehát a legnyugodtabb időszak a lappok életében, amely alkalmas volt ünnepekre, és nagyobb szabású társadalmi események lebonyolítására, a tágabb értelemben vett közösségi identitás tudatosítására és fenntartására. A pihenés után

tavasztól újra elkezdődött a rideg időbeli határokkal tagolt vándorlás ciklusa. Az első hetekben főleg az éjjeli fagyban vonultak (mivel sílécekkel könnyebb haladni, és a rének patái sem süllyednek az olvadó hóba), amely a végsőkéig felemésztette az emberek fizikai tartalékait. Ilyenkor kóborolt el a legtöbb rén, ám keresésükre a feszített menetidő miatt nem sok idő maradt, így amelyik nem került elő másnap estig, veszni hagyták. Az, hogy a megfelelő időben tudjanak elindulni, az életben maradás záloga volt. A lapp ember bizony nem a Geertz által megfogalmazott – és sokak által jogosan kritizált – „mozdulatlan jelenben” élte világát (Bloch 2000, 124). Az időtartamokkal nagyon is tisztában kellett lennie, ugyanúgy, mint a következő ciklusokat bevezető előjelekkel, hiszen élete, vagyona függött mindettől. A nyári szálláshely időben elérése szintén erőltetett tempót követelt (a szúnyoginvázió sikertelen elkerülése a nyáj nagy részének elhullásához vezethetett), csakúgy, mint a nyárvégi-őszi munkák elvégzése (kasztrálás, fejés, vágás, élelemtartósítás stb.).¹¹ Morfológiailag tehát a tavasztól ősziig terjedő vándorlási intervallumot tekinthetjük a lapp társadalom egyik, a téli szálláshelyen töltött szakaszát pedig a másik jellemző alakzatának. Az előbbi az embercsoportok és a nyájak szétarabolódása¹², a megfeszített munka, a rideg hétköznapi élet, az utóbbit pedig a találkozások, az összetömörülés és az ünnepek által jellemezhetjük leginkább. Mint láthatuk, a tér és az idő kezelése szervesen összefonódott a réntartás követelményeivel.¹³

A lapp ember az év legnagyobb részét kint, a szabadban töltötte. A lapp sátor sem jelentett egy hermetikusan bezáródó teret, mint pl. az eszkimók építményei. Ebből fakad a lappok alaptermészete, amely nem bírja elviselni a bezártságot. Erre utal Turi a bevezetőjében is¹⁴. Az internátusba került – vagyis a természetes élettéről elszakított – gyerekek helyzete nemcsak a lenézettségtől, a kultúrávesztés lehetőségétől volt terhes, sokan bele is haltak a környezetváltozásba. A fiatalok életük legfogékonyabb időszakában kerültek távol kultúrájuktól. Az intézményes akkulturáció folyamatát Turi is jól érzékelte, ti. a térbeli eltávolodás értékcserehez is vezethet: „a legjobb tanulási korban a lappoktól távol laknak, a lapp életvitelből

¹¹ A „később is ráérünk megtenni”, és „a második esély” fogalmak annyira idegenek a lapp társadalomtól, hogy még a népmesék egyes vándormotívumait is ennek megfelelően alakította át.

¹² Akármekkora nyáját lehetetlen egyben tartani a vándorlás során – a növényzet tartalékai sem teszik ezt lehetővé –, márpedig egy-egy módosabb családnak több ezres nyája is lehetett.

¹³ Bár jelen írás a keret szűkössége miatt nem foglalkozik ezzel, az egyes időszakok megnevezése, tagolása is a rénterminológiához kötött. Ami fontos egy nép/csoport életében, az kifejezésre jut szókincsében is. Az idő szegmektálására itt csak felszínesen térhetek ki. A hónapok elnevezéseiben a párszás, agancshullatás, borjázás kifejezések szerepelnek, míg a napi tevékenységet a „rének pihenői” tagolják. (Turi 1983, 80)

¹⁴ Turi bevezetője: „Számi vagyok: mindenféle-fajta lapp foglalkozást űztem, és minden ízében ismerem a lappok életét. És hallottam, hogy a svéd kormány gyámolítani szándékozik bennünket [...] ámde képtelen megérteni életünket és körülményeinket, hiszen egy lapp sem tudja helyesen, igaz mivoltukban megmagyarázni őket. És ennek megvan a maga oka: *ha egy lapp zárt, füledt levegőjű szobában ül [...] Nem tudja gondolatait rendbe tenni, ha falak veszik körül és mennyezet van a feje fölött [...] ha egy összejövétel helyét magas hegy csúcsán tűznék ki, akkor bármelyik lapp [...] tökéletesen el tudná mondani ügyét-baját.*” [kiemelés tőlem] (Turi 1983, 50). A dolgozat szűkebb keretei miatt nem tárgyalom a sátor belső elrendezését alakító térkonceptiókat. A mennyezet mint zavaró tényező arra utal, hogy a sátor tetején lévő füstnyíláson keresztül egy lapp mindig láthatja az eget.

semmit sem tanulnak... jellemük is megváltozik, lapp természetük elvész, elűzi a paraszti természet” (Turi 1983, 69).

Nem beszéltünk még a határ fogalmáról. Ha a határra mint magánterületek jelzőjére vagy szétválasztójára gondolunk (legyenek akár a telepések telekhatárai, vagy a rének természetes vonulási irányát kíméletlenül keresztező államhatárok), akkor a hagyományos lapp szokásrendszerrel teljesen idegen jelenségbe ütközünk. A lappok számára – jóllehet számon tartották a magántulajdont, de ha földről volt szó – mindig is a természet jelölt ki természetes határokat. Amikor a svéd és norvég telepések egyre északabbra szorították őket, megesett, hogy a rének keresztlőborítottak valakinek a magánterületén, és a lappoknak ilyenkor komoly bírságokat kellett fizetniük (erre utal Turi is a tanulmány elején idézett bevezetőjében). A természetes és a mesterséges határfogalmak drasztikus összeütközésének esetei ezek, amelyek nagyobb dimenzióban, az államhatárok „áthágatatlanság” akadályai-val még súlyosabb problémát jelentettek, hiszen a lappok természetes életvitelét nem egyszer veszélyeztették. Ha a határt úgy értelmezzük, mint azt a választóvonalat, amelyet a társadalmak kívülről és belülről egyaránt megfogalmaznak, akkor a lappok körül igencsak vastag falak rajzolódnak ki. A mi (lappok) és az ők (nem lappok) oppozíciója erőteljesen meghatározza gondolkodásukat. Mindez történeti okokra is visszavezethető. Az erőteljes asszimilációs és kirekesztő politika együttes megnyilvánulása erős határokat húzott mindkét oldalról. A politikai hozzáállás az állam részéről egy magát erőteljesen elhatároló néppé tette a lappokat (csak így tudták megvédeni hagyományaikat), akik az enyhülés, a kulturális autonómia megszerzése után is bezárják „ajtaikat” a kutatók előtt. A zárkózottságot fokozta az erőszakos hittérítés okozta félelem évszázados beidegződése, miszerint bűn bizonyos dolgokról beszélni is, melynek megszegése komoly penitenciával járhat.¹⁵ Még manapság is a lappok erőteljes bezárkózása figyelhető meg. Turi műve a XX. század elején, úgy érzem, egyfajta mentális határnyitási kezdeményezésként is felfogható.

¹⁵ Jacob Fellman, aki 1820–1832 között volt Utsjoki lelkésze, a következő helyzetképet adja (Meurman 1961, 1–7): „Hat éve éltem már lappok között, amikor tudomásomra jutott, hogy él még az emberek emlékezetében néhány népdal. Amikor tudakozódtam, ismerik-e ezeket [...], mindig azt a választ kaptam, hogy micsoda ördögi tréfa ez, hiszen maga a kormány és a szigorú papság volt az, aki eltüntette [a jókakat] Isten dicsőségére. Egyszer aztán egy véletlennek köszönhetően volt alkalom meghallgatni egy lappot jókálás közben, ő ui. nem tudta, hogy a közelben vagyok. [...] Miután többszörösen biztosítottam afelől, hogy semmi baja nem származik belőle, végül elénekelt nekem néhány dallamot, ezek voltak az elsők, melyeket számi nyelven lejegyeztem.”

Irodalom

- A. Gergely András (2006): *Tudományterületi át(-)tekintések. Alkalmazott antropológiai és társ-tudások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont. Budapest
- Bloch, Marc (2000): *Múlt és jelen a mában*. In: Fejős Zoltán (szerk.) *Idő és antropológia*. Osiris Kiadó, 113–138. Budapest
- Braudel, Fernand (1972): *A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam*. In: Századok, (106.) 4–6. 988–1012.
- Hofer Tamás (1984): *Történeti fordulat az európai etnológiában*. In: Hofer T. (szerk.) *Történeti antropológia*. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülés beszámolója. 61–72. Budapest
- Hoppál Mihály (2004): *Mindennapi folklór*. In: Fazekas Zsuzsa (szerk.) *Folklór és hagyomány*. Gondolat–Európai Folklór Intézet, 116–126. Budapest
- Klaniczay Gábor (1984): *A történeti antropológia tárgya, módszerei és első eredményei*. In: Hofer T. (szerk.) *Történeti antropológia*. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülés beszámolója. 23–60. Budapest
- Mauss, Marcel (2000): *Tanulmány az eszkimó társadalmak évszakonkénti változásairól*. In: Szociológia és antropológia. Osiris Kiadó, 449–534. Budapest
- Meurman, Agathon (1907) 1961: *Esipuhe kirjaan Jaakko Fellman, Poimintoja muistiinpanoista Lapissa*, Porvoo
- Turi, Johan (1983): *A lappok élete*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Tamás Ildikó

A motorsport helye a finn nép életében

Gyerekkoromban volt egy műsor, aminek a főcíme valahogy így szólt: „Szeretnék egy focicsukát, focicsukához egy bőrlabdát... Összehoznánk egy jó csapatot, végigfociznánk mi a napot.”

Bármilyen meglepő, ez akkor jutott eszembe, amikor a szakdolgozatomhoz gyűjtöttem anyagot a finn autóversenyzésről. Mert a finnek nem focicsukát és bőrlabdát kérnek, hanem valamit, aminek van négy kereke (vagy kettő), mindegy

hogyan néz ki, és milyen állapotban van. Tesznek bele egy motort, ami hajtja, és az erdei salakos – télen jeges – utakon végigralizzák (vagy motorozzák) a napot. És ez így megy 1919 óta.

Akkor alapították a SAK-ot (Finn Autóklub), így megjegyezhetjük azt is, hogy idén 90 éves a finn autóversenyzés.

Kíváncsi voltam, hogy egy ilyen nagy múlttal rendelkező dolog mennyire képezi manapság a finn identitás részét, ezért ennek felmérésére kutatásba kezdtem.

Ahhoz, hogy meg tudjuk mondani, része-e valami egy nép külső vagy belső identitásának, meg kell állapítanunk, mit értünk ezen fogalmak alatt. Ehhez hívtam segítségül néhány ide vágó cikket. „*A nemzeti identitás a nyelvi, kulturális, nemzeti közösséghez való tartozás tudata, elsősorban érzetként jellemezhető. Egyszerre jelenti az állampolgárságot, az országlojalitást, az együvé tartozás érzését, a szülőföld szeretetét, az anyanyelvet és a nemzeti kultúrát. A nemzeti identitás közös sorson és érdepreferencián alapul.*” (MURÁNYI István, *A Google nemzeti identitása*) „*Identitásról beszélhetünk akkor is, amikor egy egyén bizonyos csoporthoz tartozásáról van szó...*” (PETE Krisztián, *Nyitott kommunikáció tudományi enciklopédia*)

Belső nemzeti identitásról akkor beszélünk, ha adott nép tudja, mitől lesz ő maga francia, angol, holland, vagy esetünkben éppen finn. (FUKUYAMA, Francis, *Identitás és népvándorlás*) A külső identitást viszont az határozza meg, hogy a külső népek szemlélői mitől látják adott nemzeti közösséget franciának, angolnak, finnek stb.-nek.

Ennek alapján elmondható, hogy a belső identitás alkotóelemeit a nyelv, a kultúra, és a közös sors és történelem tényezőikön kívül Juhani Huotari a következőkben látja: kalevala, sisu, szauna, zászló és címer – nem mellékesen ebben a sorrendben. Szintén fontos még, hogy ugyanezen szerző a kultúra címszó alá sorolja a finn sportot.

A külső identitás (vagyis a finnekről alkotott külső kép) leszűrhető Szij Enikő *Finnország útikönyvéből*. Ebben a belső identitás mellett megjelenő egyéb jegyek: a miénktől lényegesen eltérő alkoholkultúra, a természet szeretete, szűkszavúság és nyugalom. (Szij Enikő, *Finnország*, Budapest, 1979.)

„*A nemzeti identitás az én-rendszer azon része, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz tartozás élményéből származik. Ezt az élményt személyes identitásnak nevezzük.*” (MURÁNYI)

A fenti meghatározásból következik, hogy a személyes identitás része a nemzeti identitásnak, viszont a személyes identitást meghatározza a nemzeti.

Amikor elkezdtem a kutatásomat, megkértem minden olyan finn autóversenyzőt, akinek valamilyen módon bármilyen elérhetőséget sikerült fellelnem, hogy töltsék ki a kutatáshoz szükséges, általam összeállított kérdőívet. A kérdések épp úgy vonatkoznak a személyes, mint a nemzeti identitásra, hiszen a fenti megállapításból látható, hogy ez a kettő szorosan összefonódik.

Az e-mail-ben és postai úton elküldött kérdőíveknek körülbelül 8%-át kaptam vissza. De ez is elég soknak mondható, mert kb. 300-at sikerült elküldennem. A

postázás során egyetlen szelekciós szempont volt: az alany legyen 12 évnél idősebb.

A visszakapott kérdőíveket utólag két csoportra kellett bontani, abból az okból, hogy a két csoport képviselői lényeges kérdésekben más-más állásponton voltak. Ezen két csoport: raliversenyzők: 50%, és egyéb kategóriában versenyzők: 50%. (Egyéb kategóriába tartozik minden olyan motorsport, mely nem rali. Pl. gyorsasági motorverseny, gokart, pályautózás, túraautózás, forma-autózás stb.)

Az átlagéletkor összességében 35,6 év, a ralis átlagéletkor: 43,86; az egyéb kategóriában pedig 27,3 év.

Az összes válaszadó között a legfiatalabb 15 éves, a legidősebb 61. A mintavétel tehát ebből a szempontból reprezentatív.

A válaszadók 7%-a nő. Az általános nemzetközi arányok alapján ebből a szempontból is reprezentatívnak tekinthető a mintavétel.

A válaszadók összesen három finn bajnoki, egy Európa bajnoki, egy világbajnoki címet, valamint 3 világbajnoki második helyet szereztek, tehát elmondható, hogy értik, miről beszélnek, vagyis az eredmények relevánsnak is tekinthetők.

A válaszadóknak az első három kérdés esetén azt kellett eldönteniük, hogy a kijelentés mennyire igaz, ha egy ötös skálán az ötös a teljesen igaz kategória.

„*A motorsport manapság a finn identitás része.*” kijelentés 3,96-os átlagot kapott (rali: 4,07, egyéb: 3,86).

„*A sportolók a saját országuk nagykövetei, amikor nemzetközi sporteseményen vesznek részt.*” mondat 4,78-at kapott (r: 5, e: 4,57).

„*Az, hogy mit gondolunk egy versenyzőről, befolyásolja azt, hogy mit gondolunk egy versenyző országáról.*” Ebben az esetben az összesített átlag: 3,64 (r: 4, e: 3,28)

A fenti adatokból látható, hogy a raliversenyzők inkább érzik úgy, hogy a sportjuk része a finn identitásnak, mint a többiek. Ugyancsak ők érzik inkább, hogy a sportoló a hazája nagykövete, és sokkal inkább tartják igaznak, hogy az országkép szempontjából fontos, hogy mit gondolnak róluk, mint más kategóriában versenyző társaik. Utóbbi, mármint, hogy mennyire hajlunk arra, hogy sportolója alapján ítéljünk meg egy országot, attól is függ, hogy a véleményalkotók milyen nemzeti-ségűek. Megdöbbentő látni, hogy a második és harmadik állítás között milyen következetesen különbséget tesznek.

Szerintem ha valaki – bármely területen – hazája nagykövetének számít, joggal feltételezhető az is, hogy a róla kialakított kép befolyásolja az országáról kialakított képet is. A finnek ezt nem így gondolják.

A továbbiakban az alanyoknak válaszolniuk kellett a kérdésekre.

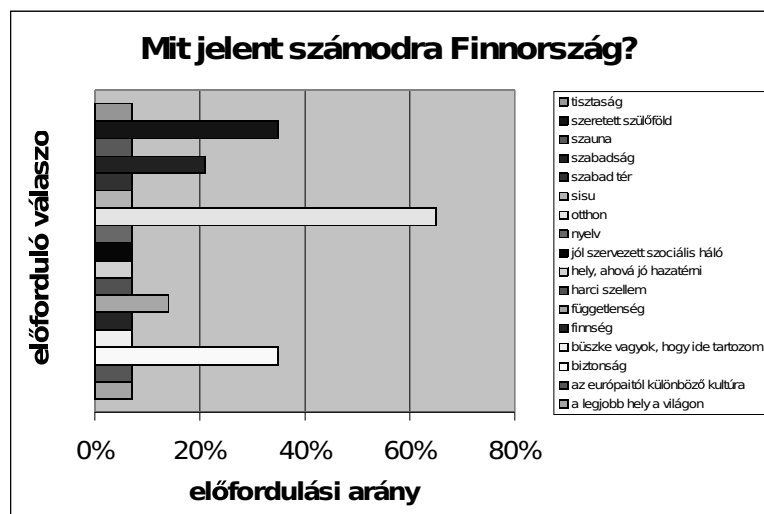
„*Hogy gondold, tradicionális finn sportnak tekinthető-e a motorsport?*”

A válasz mindenkinél igen, néhol megkötésekkel. (Erre vonatkozóan l. 1. ábra!)

1. ábra

Az ötödik kérdésből („Mit jelent számodra Finnország?”), illetve az arra adott válaszokból leszűrhető, hogy mi az, ami mindenképpen része a finn identitásnak, bármely területen tevékenykedjünk is. (L. 2. ábra!)

2. ábra

A válaszok között a következő fogalmak szerepeltek:

Szabadság, tisztaság, szabad tér, harci szellem, büszke vagyok, hogy ide tartozom, szeretett szülőföld, biztonság, otthon, finnség, függetlenség, szauna, sisu, az európaiól különböző kultúra, jól szervezett szociális háló, a legjobb hely a világon, hely, ahová jó hazatérni, nyelv.

A hatodik kérdés ennek megfordítása: „Szerinted te mit jelentesz Finnországnak?”. A válaszok sokkal inkább arról szóltak, hogy „mit akarok adni Finnországnak”, vagy „megmutatni Finnországból a világnak” és az alábbi 3 kategóriába sorolhatók tartalmuk szerint. Egy-egy alany több kategóriát is megnevezett.

Saját álmai elérése fontos, illetve hogy álmokat adjon másoknak. 14%

Finnország képviselője vagy követje, akinek feladata többek között, hogy megismertesse hazáját külföldön, barátságos, pozitív, soha-fel-nem-adom, becsületes, a finnság fontosságát és jelentőségét hangsúlyozó képet alakítson ki az országáról. 63%

Olyan, mint bármely más finn, a nép fia, adófizető. 35%

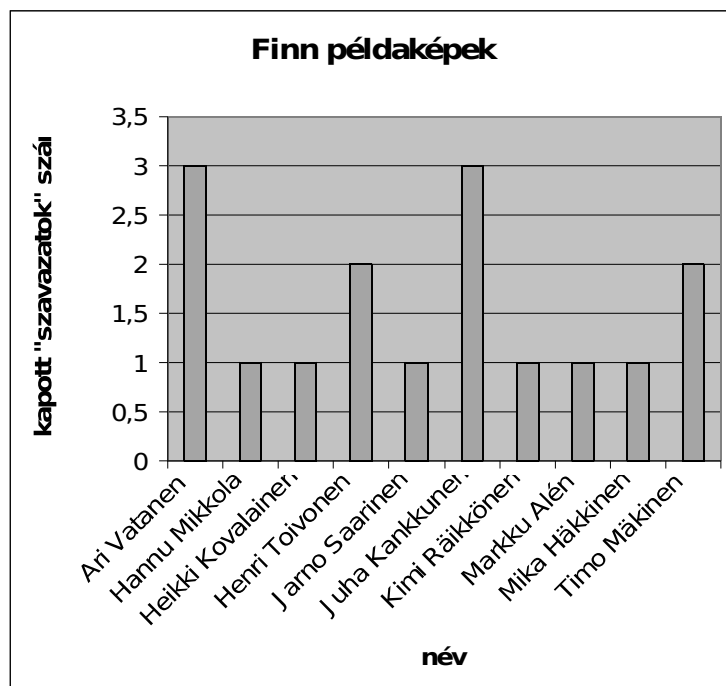
A hetedik és a nyolcadik kérdés osztotta meg leginkább a ralisokat, és az egyéb kategóriában versenyzőket. A hetedik kérdés, miszerint „Meg van-e szervezve az utánpótlás-nevelés Finnországban?”. A ralis válaszadóknak több mint a fele látja úgy, hogy van szervezés, vagy legalábbis van valaki, aki megpróbál tenni valamit annak érdekében, hogy legyen. Egyéb kategóriában vagy átugrották a kérdést, vagy egyértelműen nemmel válaszoltak. Aki úgy látja, hogy lenne kezdeményezés bármely téren, az gyorsan hozzáteszi, hogy mindenki passzív.

Visszatérve a raliversenyzőkre, akik nem látják szervezettnek az utánpótlás-nevelést, arra panaszkodnak, hogy a fiatalok támogatása a családra, a sport finanszírozása pedig a magánszférára marad. Azt a ralisok közül szinte mindenki elismeri, hogy az AKK-nak (Finn Autósportklub) manapság elvülhetetlen érdemei vannak abban, hogy egyáltalán ott tart a finn autósport, ahol tart.

A nyolcadik kérdés: Van / volt-e finn példaképed?. A kérdés azért fontos, mert ha egy nemzet képes követhető példaképeket állítani a fiai elé, akkor nagyobb valószínűséggel akad, aki követni óhajtja a példát. Ezt fogalmazza meg Murányi, amikor azt írja: „A pozitív nemzeti identitás kialakítását azonosulási minták segítik”.

Minden ralisnak volt példaképe, az egyéb kategóriában azonban meglepően kicsi azok száma, akiknek lenne finn példaképük.

A példaképként megemlített versenyzők népszerűségét a 3. ábra mutatja be. Egy-egy válaszadó esetenként több példaképet is megnevezett. Tisztában vagyok azzal, hogy az olvasók számára sok itt olvasható név nem ismerős, de hely szűke miatt nem fejteném ki, hogy melyiküknek milyen érdemei vannak az autósportban. (Bővebben l. MAGYAR SZILVIA, *A finn autó- és motorsport története és helye a finn nép életében és a világban*. Szakdolgozat, Finnugor Tanszék, 2009.)

3. ábra

A kilences kérdésre, mivel egyetlen forma-1-es versenyző sem töltötte ki a kérdőívet, nem érkezett releváns válasz. (*Hazai pálya-e a Hungaroring a finneknek?*) Kettőn mégis válaszoltak, ezt idézném.

„Finnként válaszolok: a magyarokat rokonainknak érezzük, de úgy veszem észre, hogy ez a kapcsolat egyoldalú.” (Ari Vatanen)

„Ismeretes, hogy a finn rajongók odamennek, mert az közel van, de EGYÁLTALÁN NEM ÉREZZÜK HAZAI PÁLYÁNAK.” (név nélkül)

A további kérdések inkább vonatkoztak a finn habitusra, mint identitásra.

„Számít-e a pályán, hogy akivel harcolsz, szintén finn?” Más nemzetek fiainál megfigyelhető – autóversenyzőknél teljesen normális – jelenség, hogy verseny alatt mindenki ugyanolyan ellenfél, bármely nép zászlaja alatt fut is. Ezzel a finnek is ugyanígy vannak: „Sisakkal a fején mindenki ugyanolyan.” – ezzel az egy válasszal összefoglalható az összes többi. Viszont mindenki hozzáteszi azt is, hogy amint levették a sisakot, barátokká válnak.

A finnek nyugodtságáról, hidegfejűségéről legendák szólnak világszerte. Ezért szerepelt a kérdőíven az alábbi kérdés: *Azt gondolják a finnekről, hogy nyugodtak*

és hidegvérűek. Segít-e ez a versenyzésben, és ha igen, hogyan?” A visszaküldött kérdőívek alapján megismertem néhány ideges és forrófejű finnt is.

A válaszadók 63%-a nyugodtnak és hidegfejűnek tartja magát, ami főképpen a nyomás elviselésében és a helyes döntéshozatalban segít.

7% nem adott releváns választ, 14% határozottan állította, hogy ő nem nyugodt, hanem ideges, 7% azt mondta, hogy nem nyugodt, hanem céltudatos, míg egy válaszadó felhívta a figyelmemet a következő dologra: „A kijelentés nem állja meg a helyét, mert nem vagyunk ugyanabból a fából faragva. Markku Alén olyan, mint egy olasz, Hannu Mikkola meg mintha hämei lenne. Az egyetlen összekapcsoló dolog az, hogy mindannyian utáljuk a fékpedált!” (Ari Vatanen)

Nem vagyok benne biztos, hogy ettől az eredménytől örökre elfelejtjük a halvérű finnek legendáját, de elgondolkodtató...

És végül, mi az a sisu tulajdonképp, és mit jelent a finn versenyzőknek?

Válogatás a kutatás kérdőíveiből: Valami olyasmi, ami fontos és szükséges. Harcolni akarás, soha-fel-nem-adom hozzáállás, ami nélkül a finnek nem lennének ott, ahol vannak, és ami nélkül e kicsi ország fiai sosem jutnának olyan messzire, mint ezzel. Ami segít, hogy addig vezessenek, amíg meg nem látják a kockás zászlót, és ez segít világbajnokságot nyerni is. Ez az útkártya a finnek kezében.

Szóval jóval többet jelent annál, minthogy a „tolni” felirat ellenére úgy megyünk be a Stockmannba, hogy húzzuk az ajtót!

A kérdőíves elemzés összefoglalójául elmondható, hogy a finnek belső identitásának és ezáltal kultúrájának is részét képezi a motorsport, de a raliversenyzők minden tekintetben jobban magukénak érzik, mint a többiek. A finn versenyzők által kialakított országkép pedig csak némileg tér el az ő belső képüktől. Tehát ha a versenyzőik alapján akarunk megítélni egy országot körülbelül 65%-ban, vagy 3,64-os igazságtartalommal jó felé tapogatózunk.

Magyar Szilvia

FELHASZNÁLT IRODALOM

HUOTARI, Juhani, é. n., *Finnország*, Press Publica, Budapest.

FUKUYAMA, Francis, *Identitás és népvándorlás*, In.: <http://www.prospect-magazine.co.uk>

MURÁNYI István, *A Google nemzeti identitása*, In.:

www.csepeli.com/kotet/csepeli60_muranyi_istvan.pdf

PETE Krisztián, *Nyitott kommunikációtudományi enciklopédia*, In.:

www.nyitottenciklopedia.akti.hu

Szűz Enikő, 1979, *Finnország*, Budapest, 5-80.

Uráli ciklus (limerickek)¹⁶

Szöke a finn, szép a magyar!
„Nyelvokonok? Miről hadar?
Suméroké rokon,
Sőt közeli fokon!
Ennyit se tud, maga badar?!”

Ébresztett Ulla: – Herää jo!
Kész van a kakashere, jó!
– Ha megenném, Ulla,
Lennék akkor hulla,
S mindenem lenne merev, ó!

Keresd fel hamarost Karjalát,
Hallgasd meg lakói kardalát,
Kérd a karjalait,
Dallja el dalait,
Finn eposzt, magyaros balladát!

Addig járkált Karjalába,
Belefájdult karja, lába,
Gyűjtött nappal, éjjel
Alázattal, kéjjel –
Nem csoda, ha Darja kába.

Tartuban engem az észtek,
Azt hiszem, hülyének néztek...
Kérdeztem: „Mi a sakk?”
Mindegyik kiakadt...
Aligha rakok ott fészket.

Azt mondták a jó inkerik:
„Nem kell nekünk a limerick,
Menj vele vótokhoz
Vagy haza, tótokhoz,
Lehet, hogy ők jobban szívelik!”

Felhívott egy lány, egy vepsze:
– Jó volna magyar nyelvecke!
– Legyünk túl a leckén,
Drága kicsi vepszém,
S térjünk át hamar a szexre!

Meghívtak magukhoz a lívek,
Lángoltak értem ott a szívek.
„Ne menj el, magyarunk,
Csak téged akarunk,
Kapsz tőlünk hangszótárt vagy tízet!”

Ne hagyj cserben a sok számit,
Hiszen rád mind nagyon számít!
Mondják: „Írd már jojkát,
Fene egye fojtád!”
Egy igaz lapp sosem ámít.

Várták a kolai lappok...
„Pá, drága római aktok!” –
Szólt az orosz festő.
Többé már nem fest ő.
„Прощайте, кола и лаптон!”

Szaranszkba vár erza, moksa,
Egyikük se perverz muksó,
Ezek a mordvinok
Cseppet se morbidok,
Ne félj, lányom, nincs ott tuskó!

Kérdezte az öreg cseremisiz:
„Nem kéne magának csere, Miss?
Unalmas angolok,
Én jobban hangolok,
Blattoljon egyszer már velem is!”

– Unalom életem Marival...
– Magyarom, legyen csak annyi baj,
Jöjj Joškar-Olába,
Rokonid honába,
Vár reád ezernyi mari csaj!

„Figyeljete, Jóska, Lola:
Vár reátok Joskar-Ola,
Egy angol lány, Meredith
Meg egy csomó cseremisiz...”
– Jövendölt a jós, Karola.

Nagyot csalódott Tomika:
Belezúgott egy komiba,
Háborog a zürjén:
„Becsapott a »zürjén«,
Nem komi volt, csak komika!”

Zürjén földön, Sziktivkárban
Csalódtam egy KISZ-titkárban,
Pontosabban: agitprop...
Kiderült, hogy fagyit lop,
S eladja egy fiktív bárban.

Megtréfáltak a permjások:
Elorozták a pendrájvot!
Megállj, permi bagázs:
Lesz itt előadás,
Olyat még senki nem látott!

– Meglátjátok: egész Permet
Ellepi majd penész, permet!
– Hallgass már el, sámán,
Hangodban szól sátán,
Hagyd el azonnal a termet!

Üzleteltünk votjakkal,
Kértünk tőlük kopját tokkal,
Kérdezték az udmurtok:
„Minek hozzá udmurt tok?
Nem kellene pompás tokhal?”

Gazságot műveltem Izsevszkben,
Mondhatnám: nemes bort vizeztem...
Kínálta egy votják
Kvartélyát és kosztját,
Én meg a lányával kikezdtém...

Vonzanak engem a vogulok,
S mielőtt nyugdíjba vonulok,
Most jön a kongresszus,
Lesz ebből ott nexus,
Remélem, ezért nem szorulok!

Sakkozik-e hát az osztják?
Vagy csupán a lapot osztják?
Játékuknak tárgya
Mindig csak a kártya.
Magukat sakktól megfosztják.

Meghívták a hantik Rókust:
„Lőttünk neked egy szép mókust,
Ne vedd tőlünk zokon,
Ha már nyelved rokon...
Feledd nálunk el a lóhúst!”

Ott van az Ob meg az Irtis,
Kósolhattam vadrénszirt is,
Jól mulattam, Antikám,
Klassz csajok a hantik ám,
S nem bántam, ha nejem sírt is.

Ott van az Ob, ott az Irtis,
Elviseltem a halzsírt is,
Otthon hagytam Mancikám,
Klassz csajok a manysik ám,
És némelyik nagyon bírt is...

– Nem szeretem már a Jurát,
Vár keleten drága jurák!
– Nem lesz majonéz ott,
Csakis szamojédok...
– Felkeresem hát a Jurát!

Északon folyik a Jenyiszej,
Jártam ott – így hívtam – Enyivel,
Beszélt hozzám enyecül,
Válaszoltam nyenyecül,
Szép csaj volt... Érd be most ennyivel!

Volt egy lány Tajmiron, nganaszan,
Gyűjtöttem is nála – havasan,
Lediktált egy szótárt,
Minden szóért jótállt,
Ő volt a legjobb csaj magasan.

¹⁶ Angliában kedvelt, öt sorból álló ironikus vagy komikus célzatú versfajta.

– Belezúgni a tavgiba?
Kisasszony, az volt csak hiba!
– Ő úgy mondta: nganaszán...
Jólesik, hogy maga szán,
De én voltam a nagy liba!

Megkértek engem a szőlőkupok,
Szerezze én nekik zöld kúpot,
Csak tudnám, minek zöld,
S messze a szőlőkup föld,
Zöld kúpot szerezni nem tudok.

Mondták a szajáni kamassznak:
„Legyen a mai a panasznapi!
Megcsal a motorkád,
Indítsd a motort hát!
Olvass be a másik kamasznak!”

Felsőhajtott Karjalainen:
„Nem kell már a tajga, jaj, nem!
Majd az íróasztal
Otthon megvigasztal,
Hisz a gyűjtés megvan majdnem!”

Megszállott ember volt Reguly,
Tetteit sok vogul regöli,
Izgalmas volt útja:
Rén, hó, fagy és jurta...
Azt mondom erre, hogy „de buli!”

A múlt héten Piliscsabán
Összeüült sok dilis tag ám,
Már megin’ finnugorok...
Ha ezt hallom, ugorok!
Ősi földünk Takla Makán!

Munkácsi és Kannisto
Két nyavalyás kandisznó
Csak szélhámos ugristák,
Mint Budenz, a bugris sváb...
Egyikük se l’Angviszt, ó!

Csernyecov és becses neje...
Nem jó nekik kecses teve,
S írják: nem a hurál,
Hanem a vén Urál
Volt az őshazánknak helye.

Ott hömpölygött Káma, Volga...
„Nem leszek itt gyáva szolgál,
Vár reám a hős avar!” –
Lelkesült az ősmagyar...
Nyugatabbra akadt dolga...

Horváth László

✱

Szabir titok?

Zsámbékon rendeztek tudományos konferenciát április 25-én. Olyat, amelyre hivatásos tudós, kutató nem feltétlenül megy el – finnugrász a legritkább esetben. A Diófa Kör – vezetője Czákó Gábor – nem a tudományos tevékenységről, eredményeiről híres, éppen ezért ha tudományos konferenciát rendez, akkor azt a magunkfajta finnugrászok, „hunnfalvysták” rendszerint elkerülik vagy alkalmazkodnak. Hogy ez most jó vagy nem, helyes vagy nem: nem tudom. Ha elmegy az ember, az sem jó. Ha nem megy el, az sem jó. A konferencia előtti nap, 24-én a Reguly Társaság közgyűlésén kaptam is mindenféle útravalót kollégától, ismerőstől, baráttól: „el kell határolódní”, „tisztellek ezért”, „vegyél fel vértet”. Ez jól tükrözi azt, hogy igazából a finnugrisztikának nincsen egységes és egységesen jó válasza, reakciója az ilyen típusú eseményekre.

A konferencia központi kérdése a következő „...a történelem által rég föltett, de ezidáig meg nem válaszolt kérdés: amennyiben a magyar-finnugor kapcsolatrendszer nem etnikai rokonság, miként alakulhattak ki rokonságnak nevezhető nyelvi és kulturális kapcsolatokat?” Most nem mennék bele abba, hogy rámutassak e kérdés homályosságára, ellentmondásosságára és egyébként a „történelem” adta válaszokra. Amikor elolvastam, egy mondat jutott eszembe a túlzott patetikusság minden szándéka nélkül: Vétkesek közt cinkos, aki néma. Ha a finnugor nyelvészet megszólíttatik, akkor mégiscsak jó lenne, ha valaki elmenne, és megkérdezné, hogy akkor *ezt így most hogy*. Vagy pedig hagyjuk, hogy a kérdésről a Diófa Kör tagjai egymás között vitatkozzanak. Végül ketten jelentkeztek Szegedről előadás-sal: Kozmács István és jómagam.

Tévedés ne essék: nem azért mentünk, mert azt gondolnánk, hogy ettől bármi is megváltozna, hogy az, aki sületlenséget gondol, hisz, kreál, az majd ezután másként tesz. Hanem egyfelől elgondolkodtatni, vitát gerjesztetni, beszélgetni. Nem magyarázkodni akarok, hanem csak megmagyarázni, hogy miért tartottam fontosnak a részvételt. És hogy 2014-ben – szerintem legalábbis – az elhatárolódás könnyen vezethet elszigetelődéshez. Persze, nem biztos, hogy igazam van. *Győzzek nek meg*.

Utólag pedig azt tudjuk mondani, hogy jó, hogy elmentünk, egyfelől már csak azért is, mert az akadémikus tudósság más területei is képviseltették magukat a kognitív nyelvészettől (ELTE) az etnológián (MTA) keresztül a régészetig (MTA, Ferenczy Múzeum). És ezek tényleg jó előadások voltak, a részleteket lásd lentebb. Ha mindebből csak a finnugristák maradnak ki, annak üzenetértéke lett volna. Másfelől pedig azt tapasztaltuk, hogy van igény a párbeszédre. Persze nem mindenki esetében.

Az előadásokról, sorrendben. **Czákó Gábor** Julianus és a Volga-menti magyarul beszélő közösség (Magna Hungaria) találkozásáról mondott néhány gondolatot, melyet nagyrészt már korábban publikált. Olyanokat mondott, hogy szerinte a nyelvjárások „széttartók”, példának említette az obi-ugor nyelveket. A hanti és a manysi egyébként „bomlékony nyelvek”, ezért fordulhatott elő, hogy „Pápay

József manysi tolmácsa nem értette a Reguly által ötven éve gyűjtött manysi közléseknek a nyelvét”. Természetesen ennek teljesen más oka volt, és a szereplők sem teljesen stimmeltek. Megemlítette, hogy a HB idejében a magyarban 45-50 hang (?) volt. Ugyanakkor elismerte, hogy van finnugor rokonság, „ami azonban areális”: „A finnugorok kapták tőlünk a magyar nyelvet.”

A program szerint Hoppál Mihály következett volna, de nem tudott eljönni, úgyhogy második előadóként **Kozmács István** Hogyan lettünk finnugorok? című előadásában arra tett kísérletet, hogy néhány módszertani sarokpontra rámutasson: milyen elvek szerint hasonlítunk nyelveket, valamint – Strahlenberg példáján keresztül – arra mutatott rá, hogy források és a szakirodalom nem korrekt értelmezése és nem megfelelő hivatkozása hogyan vezetheti félre a közvéleményt. A lényeg: Kozmács nem a finnugrisztika alapállásából kritizált, hanem egyszerű és logikus kérdéseket vetett fel, amelyek a gyökelmélet és annak diskurzusának néhány (ön)ellentmondásosságára, csúsztatására mutattak rá.

Jómagam egyrészt megpróbáltam nagyon röviden helyzetjelentést adni a mai finnugrisztikáról és az újabb nyelvészeti területekről, valamint arról beszéltem, hogy a két paradigma – mármint az összehasonlító történeti nyelvészeti és a göttingi paradigma, amelyre a gyökelmélet is épül – miért összeegyeztethetetlen, s hogy az előbbi miért nem fogja soha jelen formájában elfogadni tudománynak az utóbbit.

Somfai Kara Dávid saját terepmunkái során tapasztaltak alapján arról beszélt, hogy mennyire nehéz egyfelől egy-egy területen az egyes mai értelemben vett etnikumokhoz nyelvet rendelni, másfelől azonban számos belső-ázsiai nép kialakulásánál pontosan látjuk, hogy az etnikus tudat, etnogenezis mennyire eltér az egyes népek nyelvhasználatától. Azaz pusztán nyelvek genetikus kapcsolatából semelyik belső-ázsiai etnikum kialakulását nem lehet levezetni. Óvatosan kell kezelni az etnosz, etnikum fogalmakat. Aki nem tudja, hogy mit jelent pontosan, az ne használja.

Kétségtelenül **Bérczi Szaniszló**, az ELTE docensének az előadása, de főleg az azt követő vita volt a nap fénypontja, más nézőpontból a mélypontja. A közönség jelentős része számára az előadás volt a fénypont – ennek egyértelmű jele a nap egyetlen előadást követő vastapsa. Az előadás ugyanakkor tudományos szempontból értékelhetetlen és értelmezhetetlen. Gyökrendszertani glottokronológia. Állítása szerint a 2300 gyökből álló nyelv valamikor az i. e. 10 000 és 100 000 között keletkezett. Noha kérdésekre nem nagyon volt lehetőség, Kozmács Istvánnak mégis sikerült egyet feltennie, miszerint ez a nyelv a magyar nyelv-e. Erre a válasz az volt, hogy ő a 2300 gyököt tartalmazó nyelvről beszél. Ez a kérdés-felelet háromszor megismétlődött. Mindenesetre a majd' fél órás diskurzus nagyon érdekes, élvezetes és érzelmekkel telített volt.

Kövecses Zoltán két tanítványa, **Putz Orsolya** és **Tóth-Czifra Erzsébet** következett az ELTÉRől. Ígéretes kísérletet tettek a gyök fogalmának elhelyezésére a mai magyar leíró nyelvtanban. Az előadás célja az volt, hogy „rávilágítson a gyökökkel és tövekkel kapcsolatos eddigi nyelvleírások eredményeire és hiányosságaira.” Úgy vélik, „a feltárt problémák megoldására kitűnő megoldást kínál a kognitív

nyelvészet.” Noha a módszertan és az elemzés a konklúzióval egyetemben néhány sebből ugyan vérzett, személy szerint úgy gondolom, hogy az ilyen típusú kognitív nyelvészeti elemzések egyfelől önmagukban is eredményesek lehetnek, rávilágíthatnak azokra az jelenségekre, amelyeket a gyökelmélet nem tud rendesen leírni, de állít. Az előadás sokaknak tetszett, annak ellenére, hogy az előadáshoz „a produktivitás és analógia relevanciaszintű ismerete szükséges”. Azt viszont mindenki értette, amikor az előadók bejelentették, hogy az előadás során a kötött tömorféma terminus helyett praktikus okokból a gyök fogalmát fogják használni: helyeslő moraj futott végig a közönség sorai között, s tán még egy hallelujah is eldördült. Amivel egyáltalán nem tudunk egyetérteni, az a konklúzió: „a magyar különleges nyelv”. Legalábbis különlegesebb, mint az angol. Azaz a magyar tipológiailag különlegesebb: transzparensabb. Mint az angol. Tipológiailag. Mindezt két nyelv korlátozott összevetéséből. Egyébként meg persze, hisz agglutinál.

Molnár Zsolt (és felesége) meglepően jól indította az előadást, melynek A magyar nyelv és gondolkodás címet adta, lényegében ismerettudományi bevezető volt. Jó előadó, jól lőtte be mondanivalóját. Aztán amikor az előadás végén is lényegében a bevezetésnél tartott, akkor kezdett gyanús lenni. Pedig érdekes lett volna megtudni, hogy mi lett volna a lényegi mondanivaló, ugyanis nagyon nagy kontrasztot érzekeltünk a Molnár házaspár előadása és írásos munkáinak színvonala között előbbi javára. De ha valaki 89 diából álló vetítést tervez 20 percre...

Füredi Ágnes a szentendrei Ferenczy Múzeum régésze a 2010-ben Bugyi-Felsővány környékén talált tarsolylemez feltárásának körülményeiről beszélt, s arról, hogy a régész milyen következtetéseket tehet egy ilyen lelet kapcsán, hol vannak az elemzés és értelmezés határai. Jó előadás volt.

Langó Péter régész, az MTA BTK munkatársa, annak a csapatnak a tagja, amely Türk Attila vezetésével Ukrajnában és a Dél-Urál vidékén végzett és végez a korai magyarsággal kapcsolatos feltárásokat. A mondanivaló lényege megegyezett a Türk Attila által a Reguly Társaság Közgyűlésén elmondottakkal. Nagy hangsúlyt kapott a Dél-Urálban található Üelgi lelőhelyen végzett ásatások bemutatása.

Juhász Zoltán egyébként valóban élvezetes, élő zenével illusztrált előadása zárta a konferenciát, mely előadás remekül szemléltette és sűrítette magába azokat az ellenmondásokat, amelyek napjaink őstörténeti gondolkodását jellemzik. Jelen sorok írója szerint az előadás meggyőző volt, ugyanakkor a következtetéssel semmiképpen sem ért egyet: 36 nép közös zenei mintái alapján arra következtet, hogy a magyar pentaton jelleg egy legalább 12 000 éves zenei hagyomány nyoma. Egyfelől miért kell rögtön közös ősi vonásra gondolni, amikor azt egyébként semmi más nem indokolja (pl. magyar – dél-amerikai indián összevetésben)? Olyan nincs, hogy zene tipológiája/zenei tipológia? Másfelől a bemutatott módszer – ha jól értettük – folyamatos és fokozatos leegyszerűsítések sorozata, és egy bizonyos ponton már tényleg úgy tűnt, hogy a dolgot (a különböző dallamsorok mintázatait) addig egyszerűsítik, amíg a mintázatok tényleg hasonlók lesznek. Nem derült ki az sem, hogy hasonló kutatásokat mások máshol végeztek-e már. S az már csak folyomány, hogy ezt a módszer miért kell a magyar „gyökrendszerre” kivetíteni?

Mert hogy az 95%-os pontossággal kimutatta a gyököket magyar szövegekben, jelentsen ez bármit. Mindenesetre tapsot érdemelt.

Az előadások helyszíni megítéléséhez csak egy adalék: mellettem ült egy idősebb úr, így láthattam, hogy az előadások végén osztályozta az előadásokat/előadókat. Czákó Gábor egy csillagot kapott, én kettőt, Somfai Kara Dávid hármat, Kozmács István négyet ... és Bérczi Szaniszló is négyet. Nos, ebből eldönteni, hogy mi/ki számított jónak, hát...

A szervezésre egy rossz szót nem lehet mondani. A szervezők kedvesek voltak, mosolyogtak, segítőkészek voltak. A helyszín is remek volt. Volt elegendő inni- és ennivaló, ajándék, kemencében sült meleg kenyér, jó hangulat. A tervek szerint jövőre is lesz konferencia. És lesz kötet is.

A nap végén, hazaérve levontuk a konklúziót: megérte elmenni. Nem csak azért, mert elmondhattuk, amit akartunk. Hanem azért, mert beszélgethettünk. Azért, mert élőben hallani sületlenségeket: megerősítés. Ugyanakkor élőben látni azt, hogy vannak mások is, akik úgy gondolják, hogy ha tényleg tudományos – legyen régész, nyelvész vagy etnológus – kutató az ember, akkor vannak, akik érzik az ezzel járó felelősséget. És nem asszisztálnak alternatív „igazságok” terjesztéséhez és legitimálásához. 2014-et írunk. Ez van.

Szeverényi Sándor

✱

ISMERTETÉSEK

A mordvinisztika kézikönyve

Мордовские языки. Энциклопедия. Редколл.: В. А. Юрчёнков [и др.]. Саранск, НИИ гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия, 2012. 383 + [1] l.

Mikol Butilov moksa-mordvin kollégától kaptam meg – kis késéssel – a most ismertetendő értékes kézikönyvet. Érdekessége, hogy a mordvin nyelvről, a mordvinisztika kutatóiról nem hagyományos fejezetekben szól, hanem ábécérendben foglalja össze címszavait, illetőleg a maguk betűrendi helyén közli a nyelvvel foglalkozó, jelentősként értékelt személyeket. A teljes kötet 500–550 szócikkben bemutatja a mordvin nyelvtudomány elmúlt XX. századát.

Így például a mordvin nyelvtörténetről képet kaphatunk a következő címszavak olvasásakor: uráli nyelvek (318 [mindenütt csak a szócikk-kezdő lapot közlöm]), a finnugor nyelvek rokonsága (252), finnugrisztika (335), ősnyelv (233), ősmordvin nyelv (190), a mordvin nyelvek [!] (160), a mordvin írásbeliség (159) és emlékei (214), mordvin nyelvészeti expedíciók (136), a mordvin irodalmi nyelvek története (105), a finnugristák nemzetközi (146) és oroszországi kongresszusai (50), a mordvin nyelvészeti kérdéseket tárgyaló tudományos konferenciák (177), nyelvészeti konferenciák (122), a mordvin / erza / moksa / finnugor tanszék története (113, 114, 112, 114). A mai nyelvvel kapcsolatban felsorolok néhány cikket, amelyek nem a mordvin hang-, alak- és mondattant érintik: a mordvin nyelvtanok (59), az etimológiai szótár (370), a szótárak [fajtái, példákkal] (274), a moksa és erza kétnyelvű szótárak (67, 69), a dialektológiai kutatások (76), a moksa [M] és az erza [E] nyelvjárásai (M/E központi: 345, 347; M/E nyugati: 88, 89; M/E kevert: 287, 288); E ENy-i: 260), a mordvin diaszpóra nyelve (376), a moksa és az erza tankönyvek (328, 331), a mordvin nyelv tanulmányozása külföldön (95) stb. Hogy a nyelvtan legkülönbébb kérdései is helyet kaptak a kötetben, erre lásd a K-betűs szócikkek közül például a konsonantizmus (121), a szótó (126), a függő beszéd (126), az L-betűsökhöz közl többek között a labializáció (131), a lexéma (132), a lexika (133), a lexikográfia (133), a lexikológia (135) és a személy [„лицо”] (140) címszavakat. (Ezek tanulmányozása egy külön recenzió tárgya lehetne.)

A címszavak között igen gyakran találunk nyelvészek, irodalmárok, etnográfusok, pedagógusok, újságírók, misszionáriusok stb. neveit, ezt követően pedig életrajzokat, főbb munkáikat és gyakran fényképüket. A mordvin nyelvész-kollégák közül a számunkra legismertebbek az elhunyt erza Makar Jevszjev (80), Grigorij Jermuskin (83) és Raisza Sirmankina (363), a moksa Alekszandr Feoktyiszov (334), továbbá manapság az erza Dmitrij Cigankin (348) és Mihail Moszin (166), a moksa Mikol Butilov (39) és Oszip Poljakov (228), a tehetséges, fiatal erza Nyina Kazajeva (110), valamint az emigrált moksa–német Nyikolaj Ariszkin (= Nikolas

Klein) (19). Az egyik szomszédos köztársaságban, a Marij Elben él Valerij Versinyin, akit újabb mordvin etimológiai szótára miatt fel lehetett volna venni (egyéb-ként szótáráról pontatlan adatok találhatók [370]). Az orosz tudósok közül Dmitrij Bubrih (34), Damaszkín (= Dmitrij Szemjonov-Rudnyev) (65), Johann Falk (334), Nyikolaj Ilminkszij (96), Alekszej Sahmatov (361), Borisz Szerebrennyikov (261) és Nyikolaj Trubeckoj (315) életműve fedezhető fel. Magyarok: Budenz József (35), Keresztes László (117), Mészáros Edit (148), Pusztay János (247) és Zaicz Gábor (86). Meglepetés Maticsák Sándor hiánya, noha név szerint említést nyer a mordvin nyelv tanulmányozása külföldön (95) és a finnugristák nemzetközi kongresszusai (148) címszavak alatt; a nem élő magyarok közül Juhász Jenő, Erdélyi István, Erdődi József, Rédei Károly és Bereczki Gábor címszavát hiányoljuk. A finn nyelvészek régebbi generációja: August Ahlqvist (14), Matias Castrén (117), Arvid Genetz (56), Kaino Heikkilä (344), Erkki Itkonen (107), Heikki Paasonen (211), Paavo Ravila (249), E. N. Setälä (261) Andreas Sjögren (362), az újabbak és újak: Alho Alhoniemi (15), Raija Bartens (25), Riho Grünthal (63), Martti Kahla (115), Jorma Luutonen (142), Sirkka Saarinen (258) és Merja Salo (259). Az észteket csak a klasszikusok képviselik (közülük is kimaradt Valmen Hallap, Valdek Pall és az észt–amerikai Alo Raun): Paul Alvre (13), Paul Ariste (20), Ferdinand Wiedemann (43). A német Hans Gabelentz (55), Peter Pallas (213) és (a német–finn) Günter Stipa (299) szerepel a műben, de Ernst Lewy nem. A hollandokat Nikolas Witsen reprezentálja (44), az ameriakat Jack Rueter (255). Az amerikai–angol Daniel Abondolo, az olasz Danilo Gheno és a japán Tamotsu Koizumi viszont nem szerepel a kiadványban.

A kötet, mint említettem, a mordvin nyelvtudomány elmúlt száz évét kívánta bemutatni. Összeállításában az egész mordvin nyelvésztsáadalom, köztük a legjelentősebb mordvin nyelvészek is közreműködtek, mint az erza Cigankin, Moszin, illetve a moksa Feoktyisztov, Poljakov (az utóbbi tagja a szerkesztőbizottságnak); számos szócikk szerzője az erza Ljubov Gurjanova. Egy-egy szócikk szinte tanulmány; például az uráli nyelvekről szóló összefoglalás öt szerző műve (318–325), vagy Valentyina Scsankina összegezése a mordvin főnévi igenevekről (101–104) stb. Feoktyisztov egy sor kiváló összefoglalást készített (a lexikológiáról [133], a moksa nyelvjárásokról [88, 222, 287, 345, 372]). A kötetben vannak szép számban hibák is (például a nyelv egységesítési törekvéseiről nincs szó [160], a sokszínűség a nyelvjárási különállásáról szóló vélekedések [288] sincsenek megemlítve stb.). Technikai jellegű hibának minősíthető, hogy ha valaki a mordvin diaszpóra iránt érdeklődik, akkor az egész kötetet át kell lapoznia (ugyanis az orosz „nyelv” jelentésű lexemával kezdődik a szócikk: язык мордовской диаспоры [376]).

Az ötszáz példányban megjelent, jól megszerkesztett kézikönyv a mordvin nyelvészettel kapcsolatos problematikát általában megbízhatóan tárgyalja, és igazán sajnálhatjuk, hogy napjainkban a finnugrisztika iránt érdeklődő egyetemi hallgatók a kötetet nemigen tudják forgatni – nyelve miatt.

Zaicz Gábor

KRÓNIKA

A Reguly Társaság közgyűlése

2014. április 24-én tartottuk Társaságunk tisztújító közgyűlését. A helyszínről az ELTE Finnugor Tanszéke gondoskodott. Köszönet érte!

A közgyűlés Tamás Ildikó leköszönő elnök beszámolójával kezdődött. Röviden felidézte tavalyi programjainkat és beszámolt a Társaság anyagi helyzetéről is, ami változatlanul kielégítőnek mondható. Ezután az alapszabály módosítását fogadták el a jelenlevők a Fővárosi Törvényszék kívánságának megfelelően.

Az ezt követő tisztújítás során a következő három évre az alábbi vezetőséget választottuk. Elnök: Csúcs Sándor, alelnök: Ruttkay-Miklán Eszter, titkár: F. Gulyás Nikolett, pénztáros: Tánczos Orsolya. A választmány tagjai: Antal Gergely, Csepregi Márta, Dyekiss Virág, Horváth Laura, Oszkó Beatrix, Salánki Zsuzsa, Sipos Mária, Tamás Ildikó. Az ellenőrző bizottság: Gugán Katalin, Molnár Zoltán, Szeverényi Sándor. Az új vezetőség június 11-én megtartotta első ülését, amelyen a feladatok elosztásáról, illetve az idei programról volt szó.

* *
*

A hivatalos rész lebonyolítása után két előadást hallgathattunk meg. Türk Attila régész (MTA Magyar Őstörténeti Témacsoport, PPKE Régészeti Tanszék) *A korai magyar történelem régészeti kutatásának legújabb eredményei*-ről beszélt. Szólt a régészeti leletanyag etnikai azonosításának nehézségeiről, és elmondta, hogy retrospektív módszerrel Kr. u. 500-ig lehet régészetiileg visszakövetni a magyarság történetét a kelet-európai sztyeppén.

Pamjav Horolma, az ISZKI Budapesti Orvosszakértői Intézet Genetikai Laboratóriumának vezetője *A manysik és magyarok genetikai rokonságának kérdése* címmel tartott előadást, amelynek végső konklúziója az volt, hogy „van minimális genetikai kapcsolat” a magyarok és legközelebbi nyelvrokonaik között. A két nép közös ősei 3-5 ezer évvel ezelőtt élhettek. Ez megfelel a nyelvészek által feltett kronológiának.

Csúcs Sándor

✱

Jaak Prozes előadása Budapesten

2014. április 14-én az ELTE Finnugor Tanszékén tartott előadást Jaak Prozes az észtországi finnugor mozgalom egyik vezető személyisége. Az 1965-ben született Prozes újságíró, oktató, levéltáros, a Fenno-Ugria Alapítvány egyik vezetője az intézmény 1991-es újbóli életre hívásától kezdve. Az ő kezdeményezésére nyilvánították 2011-ben hivatalos ünnepnappá Észtországban a Rokon Népek Napját. Szoros kapcsolatban áll az oroszországi finnugor népek szervezeteivel, rendszeresen felkeresi őket.

A diákkal illusztrált előadás, mint a címe is mutatja (Az oroszországi finnugor népek demográfiai helyzete, valamint Észtország és a finnugor népek együttműködése) két részből állt. A demográfiai részben bemutatott adatok és sajnos a következtetések is megegyeznek Maticsák Sándoréival (I. *Finnugorok végveszélyben* c. cikkét lapunk előző számában), ezért ismertetésüktől eltekintek.

Az előadás második részét a XX. század húszas éveitől indította: 1924: a II. Finnugor Kulturális Kongresszus Tallinnban, 1927: a Fenno-Ugria Alapítvány létrehozása, 1929: a Rokon Népek Napjának megünneplése, 1937: kulturális egyezmények Észtország, Finnország és Magyarország között, 1939: a Lívek Házának közös megépítése. Ezután következett a szovjet korszak és ötven éves szünet. A Fenno-Ugria Alapítványt 1991-ben alakította újjá ötven különböző szervezet. Az Alapítvány felújította a Rokon Népek Napját, és állami segítséggel megindította 1998-ban a Rokon Népek Programját. Ez utóbbit én is többször emlegettem lapunkba, hiszen jelentős anyagi ráfordítással változatos módon segítik a kisebb finnugor népek nyelvi és kulturális fejlődését és ezzel fennmaradásukat. Különösen értékes és fontos, hogy a Program keretében továbbtanulási lehetőséget biztosítanak finnugor származású fiataloknak. 1991 és 2011 között 200 ilyen hallgató végzett észt egyetemeken és főiskolákon. A 2013/14-es tanévben 39-en tanulnak Észtországban, közülük 36-an doktori képzésben vesznek részt.

A jelenlevők nagy érdeklődéssel követték az észt nyelven, magyar tolmácsolással elhangzott előadást.

Csúcs Sándor

✱

Hírek

2014. június 27-én 20:30-kor a budapesti Lumen kávézó (Bp. VIII., Mikszáth Kálmán tér 2.) jó hangulatáról a *Torupilli Jussi Trio* gondoskodik. *Karoliina Kreintaal*, *Eeva Talsi* (hegedű, hiiu kannel, ének) és *Cätlin Mägi* (duda, doromb) olyan, autentikus észt táncdallamokat szolgáltatók meg, amelyek az egykori hiiumaa-i dudáskirály (észt *torupill* 'duda'), Juss repertoárjából valók.

Június 28-án délután 14 órától Szent Iván-napi rendezvényére várja látogatóit a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Sztaravodai út). A hivatalos megnyitóra 16 órakor kerül sor, a közös máglyagyújtás 21 órakor lesz. A színes programok a finn és az észt hagyományok mellett Svédország, Norvégia és Dánia, illetve Lettország és Litvánia szokásai is bepillantást engednek (a további részleteket lásd a skanzen honlapján: <http://skanzen.hu/?fm=article&id=762>).

Észtországban július 4. és 6. között rendezik meg – immáron 26. alkalommal – a *Dalos- és táncünnepet*. Az Észtország minden jelentős kórusát felvonultató, nézők tízezreit vonzó esemény az észtek együvé tartozásának egyik legfontosabb megnyilvánulási formája. Az idei alkalom *Az idő érintése. Az érintés ideje* címet viseli. Az ötévente megrendezett ünnep – amely 2003 óta az UNESCO szellemi kulturális örökség-listáján is szerepel – iránt érdeklődők sok érdekességet megtudhatnak az Észt Intézet honlapján elérhető, *Celebration* című, angol nyelvű, képekkel illusztrált kiadványból (<http://www.esztorszag.hu/cikk/celebration-eszt-dalos-es-tancosunnepek>).

Július 24-én – tizenkét év után ismét – hazánkba látogat a rajongói szerint love metal/goth'n'roll stílust képviselő finn formáció, a *HIM*. Ville Valo és csapata a Budapest Parkban (Bp. IX., Soroksári út 60.) ad koncertet.

Július 27-ig – a budapesti és a szegedi helyszínek után – a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban (Teleki L. u. 21.) tekinthető meg a *Mese itt, mese ott* című, 23 magyar és 27 észt művész munkáit felvonultató meseillusztrációs kiállítás.

Összeállította: Falk Nóra